

Fundació
Aula d'Alts
Estudis Electes

La diversitat religiosa a l'àmbit local de Catalunya

Jordi Bohigas Maynegre

Quaderns de l'Electe, núm. 7

Càtedra

Enric Prat de la Riba
d'Estudis Jurídics Locals

UAB
Universitat Autònoma
de Barcelona

La diversitat religiosa a l'àmbit local de Catalunya

Col·lecció
Quaderns de l'Electe
Càtedra Enric Prat de la Riba d'Estudis Jurídics Locals

Directora de la col·lecció
Judith Gifreu i Font

Fundació
Aula d'Alts
Estudis Electes

Les activitats polítiques i d'administració són un mirador excepcional de la vida col·lectiva. Per les atapeïdes agendes dels homes amb missions de comandament i representació circulen les inquietuds dels pobles i, de vegades, aquest "patrimoni vital" ha passat al silenci del paper escrit: els més insignes exemples els trobem a les memòries o a les reflexions amb valor històric dels governants o dels parlamentaris.

La col·lecció Quaderns de l'electe vol donar veu a la recerca desenvolupada pels nostres alcaldes i regidors. Els treballs publicats en aquesta col·lecció són una mostra selectiva dels projectes de recerca elaborats pels alumnes del Màster en Govern Local que organitzen la Universitat Autònoma de Barcelona i la Fundació Aula d'Alts Estudis d'Electes de l'Associació Catalana de Municipis i lliguen la voluntat d'investigació amb l'experiència al servei dels ciutadans. El seu contingut inclou diverses matèries, que van des del dret o l'economia fins a qüestions històriques, de filosofia social o de millora de la gestió pública.

Judith Gifreu Font
Directora de la Col·lecció

LA DIVERSITAT RELIGIOSA A L'ÀMBIT LOCAL DE CATALUNYA

Jordi Bohigas Maynegre

Índex

Abreviatures	11
1. Introducció	13
2. El marc normatiu general de la llibertat religiosa i l'àmbit competencial municipal	17
2.1. El marc legal	17
2.2. Soft law: entre les regles jurídiques i les bones pràctiques	21
3. Fórmules d'interlocució amb les confessions religioses	23
3.1. Funcions d'un tècnic de referència	23
3.2. L'Oficina d'Afers Religiosos de Barcelona	25
4. Polítiques públiques locals en l'àmbit de la diversitat religiosa	29
4.1. On es pot construir? Obertura de centres de culte i normativa urbanística	29
4.1.1. Mataró: un Acord marc amb les mesquites (2002)	31
4.1.2. Salt: un model de reforma del pla general d'adequació a la nova normativa	32
4.1.3. Un planejament urbanístic supramunicipal	33
4.2. Morir en pau: la qüestió funerària	34
4.2.1. Les característiques de l'enterrament	35
4.2.2. Les característiques de les parcel·les	36
4.2.3. La gestió de les parcel·les als cementiris	36
4.3. La convivència als centres escolars: indumentària, interacció i prescripcions alimentàries	37
4.4. Ús d'equipaments, espais i vies públiques	41
4.4.1. Qüestions generals	41
4.4.2. Sol·licituds de taules informatives i altres activitats	44
4.4.3. Limitacions i garanties del dret	44
4.4.4. Salubritat i ordre públic	46
4.5. Sensibilització, promoció i participació ciutadana	46
4.5.1. La participació	47
4.5.2. Taules de diàleg interreligiós	48
4.5.3. Sensibilització i visibilització	49
4.5.4. Pla de formació	50
5. Conclusions	51
6. Bibliografia	55

Abreviatures

DAR	Direcció General d'Afers Religiosos
GDIO	Grup de Diàleg Interreligiós d'Olot
LBRL	Llei 7/1985, de 2 d'abril, reguladora de les bases de règim local
LOLR	Llei orgànica 7/1980, de 5 de juliol, de llibertat religiosa
MPGOU	Modificació puntual del Pla General d'Ordenació Urbana
OPRE	Observatorio del Pluralismo Religioso en España

1. Introducció

Tothom té dret a la llibertat de pensament, de consciència i de religió, i aquest dret inclou la llibertat de canviar de religió o de creença i la llibertat, individualment o col·lectivament, en públic o en privat, de manifestar la seva religió o creença per mitjà de l'ensenyament, la pràctica, el culte i l'observança.

Declaració Universal dels Drets Humans (art. 1)

La gestió de la diversitat està adquirint cada cop més importància per a la governança de les societats europees als inicis del segle XXI de la mà dels canvis sociològics recents que la immigració ha provocat. Els qui auguraven, fa uns seixanta o setanta anys, la desaparició de la religió en les societats modernes, tant individualment com col·lectivament (teoria de la secularització), s'han vist totalment desmentits per la realitat. Potser sí que les institucions religioses «autòctones», tradicionals, han perdut pes (i, sobretot el monopoli) en la regulació dels símbols i les creences socials,¹ però la modernitat no ha conduït a la desaparició de la religió, ni de l'espai privat ni del públic. Al monopoli que l'Església catòlica tenia a Catalunya fins no fa gaires dècades ha esdevingut una pluralitat d'opcions confessionals que ja són reals, algunes de les quals mostren unes necessitats específiques que no fa tant de temps semblaven inimaginables.

El fenomen de la diversitat religiosa no va únicament lligat als fluxos migratoris de les darreres dècades, perquè algunes comunitats protestants ja es van començar a implantar amb força (i, sobretot, a créixer i desenvolupar-se) al Principat ja des de finals del segle XIX i, de forma especial, a partir de mitjans del XX.² Amb tot, és un fet innegable que la darrera immigració n'ha estat un factor importantíssim. Les dades indiquen que la població estrangera ha passat de representar el 2,9% de la població catalana l'any 2000 (181.590 habitants) al 16,20% el 2020 (1.260.619), sense comptar els contingents que ja han aconseguit la nacionalització. Per províncies, Girona és la que presenta una proporció de població estrangera més elevada, amb el 20,52%, per bé que Barcelona és la que en xifres absolutes en té més: 883.558 (15,38%),³ tot i això, com hem dit, sense tenir en compte tots els immigrants que amb els anys s'han nacionalitzat però segueixen practicant la religió d'origen.

Si bé les xifres d'immigració mostren una relació clara i directa amb la diversitat cultural i religiosa existent al país, és difícil quantificar les opcions religioses dels catalans si no és amb la geografia dels centres de culte, vinculades normalment a una entitat religiosa, que van ser les que més bé van resistir a la crisi anterior.⁴

Segons dades del *Mapa religiós de Catalunya* de 2016, aquell any el Principat comptava amb 1.364 llocs de culte no catòlic. Contràriament a la percepció general, la majoria d'aquests nous centres de culte, fins a 725, pertanyien a les esglésies evangèliques. L'islam és la segona confessió més representada al país, amb un total de 264 oratoris i, per tant, una xifra molt llunyana de la de confessions evangèliques, per bé que no és un reflex directe del nombre de fidels. Si hem de mesurar la força de l'islam pel nombre de residents procedents dels països on aquesta confessió és majoritària, la seva presència és més important. De fet, només del Marroc hi ha actualment a Catalunya 238.003 habitants no nacionalitzats, només cent mil menys que tots els sud-americans junts que hi resideixen, molts dels quals professen la religió catòlica, cert, si bé molts han passat a engruixir les files del cristianisme reformat.

Tot seguit venen els Testimonis Cristians de Jehovà, amb 119 sales del regne. Els segueixen, a una certa distància, els 68 centres budistes. Les esglésies ortodoxes compten amb 54 espais de culte, majoritàriament capelles cedides per l'Església catòlica durant unes hores. L'Església Adventista del Setè Dia i l'Església de Jesucrist dels Sants dels Darrers Dies (mormons) tenen 24 i 15 esglésies, respectivament. I es recompten 27 centres hinduistes.

1 HERVIEU-LÉGER, D. *El peregrino y el convertido. La religión en movimiento*, Mèxic, Ediciones del Helénico, 2004.

2 Cfr. CAROD, J.L. *El protestantisme als Països Catalans*, València, Tres i Quatre, 2016.

3 Font: Idescat. Padró municipal d'habitants. Dades: <http://www.idescat.cat/poblacioestrangera/?b=0> <c. 1/12/21>

4 Entrevista a Andreu Bover (Salt).

Per ordre quantitatiu, segueix el sikhisme, amb 10 gurdwares; la Fe Bahà'í, amb 11 punts de reunió; el taoisme (6), i el judaisme (4). A banda d'aquests centres, hi ha 38 llocs de culte més que no pertanyen a cap d'aquestes confessions. L'Església catòlica segueix sent, però, la més aclaparadorament present al territori, amb 6.701 temples, malgrat que aquesta dada ja no és un indicador de la pràctica religiosa dels seus fidels. En definitiva, a Catalunya hi conviuen tretze confessions religioses diferents.

El món local és el primer, i més directe, afectat o interpel·lat per les necessitats de tot tipus que la presència religiosa origina a les administracions: l'autorització de l'ús de la via pública per fer-hi proselitisme o celebracions, l'ús d'espais o establiments públics o l'obertura d'un nou centre de culte, i això si no es tracta dels conflictes pel rebuig veïnal, són exemples de manifestació de la llibertat religiosa sobre la qual els ajuntaments, malgrat que no tenen competència directa en el dret, han de gestionar en el dia a dia. Ara bé, els governs municipals no sempre tenen consciència del seu deure constitucional de crear les condicions que facin possible l'exercici d'aquest dret fonamental, la qual cosa ens planteja, sens dubte, reptes, però també l'oportunitat de treballar valors fonamentals per a la convivència en la diversitat, com ara el diàleg, el respecte, la solidaritat, etc.

La llibertat religiosa és un dret fonamental contemplat a la legislació espanyola de la qual té competència únicament l'Estat, però les seves manifestacions es produeixen, bàsicament, a la ciutat. En aquest sentit, la gestió pública de la diversitat religiosa es configura com una part fonamental de les polítiques municipals. Tot i així, els equips municipals no sempre tenen l'experiència de gestió i l'assessorament adequat, a banda dels preconceptes ideològics de cada grup polític, per afrontar aquesta realitat confessional, de manera que fins no fa gaire l'activitat municipal es desplegava força al marge, en aparença, a aquest fet, sense adonar-se que les seves decisions afectaven o tenien un impacte en l'exercici dels drets fonamentals i, en concret, en el de la llibertat religiosa.⁵

El tema que aquí abordem, enfocat per un màster de govern local, no és nou, tot i que el plantejament, la metodologia i l'exposició sí que ho són. L'objectiu d'aquest treball és, doncs, l'estudi de les problemàtiques que genera la presència religiosa a casa nostra, l'anàlisi de les competències municipals i algunes propostes de solució a partir d'un treball de camp previ. Parteix de les hipòtesis que no sempre és possible garantir la igualtat de condicions de totes les confessions religioses quan n'hi ha una d'històricament predominant, però que s'ha de caminar cap a solucions pragmàtiques i, sobretot, que no siguin injustes dins el marge que ofereix la llei. D'altra banda, aquesta desigualtat de condicions inicials no ha d'anar tampoc en detriment de la llibertat religiosa, ni és missió dels poders públics fomentar cap confessió religiosa ni pensar que oferir-los el màxim de possibilitats per al seu desplegament i per a activitat ordinàries no sigui de la seva incumbència.

Per fer-ho, doncs, hem estructurat aquest treball en tres grans apartats, cadascun d'ells progressivament més substantiu. En el primer, s'analitza el marc normatiu que a Espanya regula l'exercici del dret fonamental de la llibertat religiosa i la legislació positiva que l'afecta en l'àmbit sectorial i competencial, entre administracions, amb un èmfasi especial en la local. Cal, doncs, destacar que a Catalunya disposem, des de 2009, d'una llei catalana pionera quant a la regulació dels centres de culte i, des del juliol de 2010, del corresponent reglament que la desplega. Tot i així, aquestes lleis específiques no abracen totes les necessitats i demandes del mosaic religiós tenint en compte que l'Estat conserva la competència exclusiva en legislació sobre la llibertat religiosa. En el segon apartat, pràcticament nou en la bibliografia existent, s'ofereixen exemples de tota la geografia catalana sobre com es gestiona, quant a organigrama municipal, la diversitat religiosa i les fórmules d'interlocució amb els col·lectius religiosos. En el tercer capítol, s'estudien polítiques públiques concretes en l'àmbit que afecta l'exercici d'aquest dret, com ara la regulació urbanística per a l'obertura i instal·lació de nous centres de culte, la qüestió del dret a morir dignament d'acord amb la pràctica de la pròpia confessió i la convivència escolar i l'alimentació especial dels alumnes, així com la regulació de les maneres de vestir a la via i els espais públics, i el seu ús en l'exercici d'activitats religioses i altres exemples de com els ajuntaments fan front a la diversitat religiosa en aspectes de sensibilització ciutadana i de foment del diàleg. Per tant, aquí no tractarem de la gestió de la immigració com a tal, si no és en la mesura que la gestió en matèria de religió afavoreix els processos d'integració, acolliment i arrelament en la nova societat. El treball finalitza amb una sèrie de conclusions.

5 CASTRO, A. (dir). "La tutela de la diversidad religiosa en el ámbito local entre reglas jurídicas y buenas prácticas. El contexto español", *Diversidad religiosa y gobierno local: marco jurídico y modelos de intervención en España e Italia*, Cizur Menor, Aranzadi, p. 73, 2013.

La metodologia emprada s'ha basat, en primer lloc, en l'anàlisi de la bibliografia específica sobre el tema existent a Catalunya, i en un petit treball de camp. Hem realitzat un estat de la qüestió de la bibliografia existent, tant acadèmica com pràctica. En efecte, aquest estudi no ha menystingut el meritori treball realitzat per la Direcció General d'Afers Religiosos de la Generalitat de Catalunya en la publicació de guies diverses sobre gestió de la diversitat,⁶ per bé que no hem contemplat aquell camp de la gestió pública del fet religiós (atenció sanitària, hospitalària i penitenciària) per quedar al marge de l'administració local. Les guies, un compendi d'allò que s'anomena «*soft law*», proporcionen un bon ventall de «bones pràctiques» de la gestió de la diversitat de creences amb la voluntat de reduir la discrecionalitat i la disparitat de criteris amb què moltes alcaldies afronten el tema, si no és que l'ignoren.

En un segon moment, davant la impossibilitat d'analitzar tots els municipis de Catalunya, s'ha optat per fer-ne una tria d'alguns dels més representatius, tant pel que fa a població general com immigrant, així com per la qualitat o quantitat de les polítiques desplegades que ens puguin oferir exemples i experiències directes d'aquesta gestió. Aquest treball s'ha nodrit, doncs, de les dades i les entrevistes realitzades al personal tècnic de referència dels municipis d'Olot, Vic, Salt, Sabadell, Terrassa, Mataró, Figueres i Barcelona, així com de les dels tècnics de la Direcció General d'Afers Religiosos. El resultat final té com a objectiu aportar informació quantitativa i, sobretot, qualitativa per oferir models d'anàlisi i propostes concretes de solució de conflictes en vista de la legislació aplicable. Aquesta informació també s'ha complementat amb la que proporcionen les webs municipals dels municipis en qüestió i d'altres que, sense haver fet treball de camp directe, han rebut algun reconeixement en les seves polítiques públiques, com ara l'Ajuntament de Vilanova i la Geltrú, o han estat notícia per alguna qüestió relacionada amb l'exercici del dret de llibertat religiosa, com en el cas de Lleida. Tot plegat, doncs, amb la voluntat de fer d'aquest treball no tan sols un exercici d'erudició acadèmica, sinó, i sobretot, una exposició sobre com s'enfronten a una realitat cada cop més creixent, i enriquidora, tants i tants municipis de Catalunya.

Dit això, no podem acabar aquesta breu introducció sense fer esment d'un necessari capítol d'agraïments que s'ha d'estendre, d'entrada, al personal tècnic dels municipis abans esmentats que m'han obert les portes dels respectius ajuntaments, així com a l'Agustí i el Joan B., de la Direcció General d'Afers Religiosos, i a l'arquitecte urbanista Xavier Canosa per l'assessorament i el material proporcionat. D'una manera especial, hem d'esmentar la tutora d'aquest treball, la Dra. Judith Gifreu, perquè ha cregut en aquesta proposta, l'ha esmenada sincerament i amb criteri, i l'ha encoratjada fins al final. No cal dir que els errors són imputables únicament a l'autor.

6 Accessibles i disponibles a la web de la Direcció General: <<http://justicia.gencat.cat/ca/ambits/afers-religiosos/publicacions/Guies/>>

2. El marc normatiu general de la llibertat religiosa i l'àmbit competencial municipal

2.1. El marc legal

Sembla obvi que tots tenim dret a pensar i a creure el que vulguem, però no sempre ha estat així, i encara avui dia hi ha llocs on les persones no poden exercir aquest dret fonamental. És per això que el dret de llibertat de pensament, de consciència i de religió, que inclou la manifestació pública d'aquestes conviccions, és un bé especial que cal protegir i un dret reconegut, almenys formalment, a escala internacional.

Diversos documents d'àmbit mundial, europeu i espanyol, a més del català, reconeixen explícitament el dret a practicar la religió pròpia. Cal destacar la Declaració Universal dels Drets Humans (1948), que estableix, a l'article 18, que tothom té dret a manifestar la seva religió, individualment o col·lectivament, en públic o en privat, per mitjà de l'ensenyament, la pràctica, el culte i l'observança.⁷ Altres tractats internacionals ratificats per l'Estat espanyol es manifesten en un sentit semblant. El Conveni Europeu de Drets Humans (CEDH), signat a Roma pel Consell d'Europa (1950), protegeix la llibertat religiosa a l'article 9, i més tard seria també incorporat a la *Carta de drets fonamentals* de l'annex de l'acta final al Tractat de Lisboa (11 de novembre de 2011), a l'article 10.⁸

Però com que no hi ha cap dret absolut, aquests tractats internacionals també estableixen els límits a la dimensió externa d'aquest dret, és a dir, els límits al dret de manifestar i practicar els pensaments, les creences i la religió propis. Així, l'article 18.3 del Pacte Internacional de Drets Civils i Polítics de les Nacions Unides (1976) estableix que «la llibertat de manifestar la religió pròpia, o les creences pròpies, només pot estar subjecta a les limitacions prescrites per la llei que siguin necessàries per protegir la seguretat, l'ordre, la salut o la moral públiques, o els drets i les llibertats fonamentals dels altres».⁹

El fenomen religiós es regula a través d'un conjunt de normes que, tècnicament, els juristes anomenen «de dret eclesiàstic».¹⁰ A Espanya, hi ha un model originat durant la Transició i format per normes que es poden dividir en dos grans tipus: d'origen unilateral o bilateral. Entre els primers, trobarem, en primer lloc, la Carta Magna.¹¹ La Constitució Espanyola de 1978 (d'ara en endavant, CE) declara, a l'article 14, que les persones no poden ser discriminades per cap motiu de religió o d'opinió, i també que cap confessió no tindrà caràcter estatal. El dret de llibertat religiosa, en la seva dimensió individual i col·lectiva, es reconeix com a dret fonamental a l'article 16.1 CE i estableix com a úniques limitacions les necessàries per al manteniment de l'ordre públic protegit per la llei.¹²

En virtut d'aquest article, un parell d'anys després es va aprovar la Llei orgànica 7/1980, de 5 de juliol, de llibertat religiosa (d'ara en endavant, LOLR). En l'article 2, enumera les diferents manifestacions de la llibertat religiosa que formen part del contingut essencial del dret: «Tothom té dret a practicar els actes de culte de la seva pròpia

7 Cal tenir en compte que, tot i que és un referent, la Declaració és una relació d'intencions, però no té força jurídica. El seu text «insta a l'esforç», però no inclou mecanismes que obliguin al compliment del seu contingut.

8 9.2 CEDH: «La llibertat de manifestar la religió o les conviccions no pot ser objecte d'altres restriccions que aquelles que, previstes per la llei, constitueixen mesures necessàries, en una societat democràtica, per a la seguretat pública, la protecció de l'ordre, de la salut o de la moral públiques, o per a la protecció dels drets i les llibertats dels altres.» L'article 10 del capítol II de la Carta de Drets Fonamentals de la Unió Europea sobre la «llibertat de pensament, de consciència i de religió», expressa: «1. Tothom té dret a la llibertat de pensament, de consciència i de religió. Aquest dret implica la llibertat de canviar de religió o de conviccions, així com la llibertat de manifestar la seva religió o les seves conviccions individualment o col·lectivament, en públic o en privat, a través del culte, l'ensenyament, les pràctiques i l'observança dels ritus.»

2. Es reconeix el dret a l'objecció de consciència d'acord amb les lleis nacionals que en regulen l'exercici: <<http://www.europarl.europa.eu/spain/barcelona/resource/static/files/Publicacions/cartadretsfonamentals.pdf>

9 S'entén per moralitat pública, segons el Tribunal Constitucional, el «mínim ètic» que ha de ser protegit per la llei –Sentència del Tribunal Constitucional 62/1982, de 15 d'octubre, fonament jurídic 3r.

10 Vegeu SEGLERS, A. "Les competències autonòmiques i locals en relació amb la gestió pública dels afers religiosos", *Revista Catalana de Dret Públic*, núm. 33, p. 181-208, 2006.

11 Seguim, també, SEGLERS, A. "Competencias municipales y acuerdos de cooperación con las minorías religiosas en España", *Autonomías*, núm. 30, p. 7-26, 2004.

12 «Es garanteix la llibertat ideològica, religiosa i de culte dels individus i de les comunitats sense cap més limitació, quan siguin manifestats, que la necessària per al manteniment de l'ordre públic protegit per la llei» (art. 16.1).

confessió; a rebre sepultura digna, sense discriminació per motius religiosos; a reunir-se o manifestar-se públicament amb finalitats religioses, i a associar-se per dur a terme comunitàriament les seves activitats religioses.»

Abans, però, de l'aprovació de la LOLR, l'Estat espanyol havia signat, el 1979, uns acords amb la Santa Seu (en representació de l'Església catòlica) sobre afers jurídics, econòmics, educatius i culturals que atorgaven a aquesta confessió un rang superior a la jerarquia de les fonts normatives «i que eren el referent més immediat d'allò que es podia arribar a pactar amb les altres tres confessions de «*notorio arraigo*».

Les normes bilaterals són aquelles que, amb caràcter previ a la seva aprovació o incorporació a l'ordenament jurídic estatal, s'han pactat amb les confessions religioses, que en el cas espanyol són les tres federacions que representen aquelles confessions que, al nostre país, es considera que tenen un «*notorio arraigo social*»: evangèlica, jueva i musulmana.¹³ Així, l'Estat va signar, l'any 1992, acords de cooperació amb les confessions aglutinades en la Federació d'Entitats Religioses Evangèliques d'Espanya (FEREDE), la Federació de les Comunitats Israelites d'Espanya (FCIE) i la Comissió Islàmica d'Espanya, que van tenir com a resultat tres lleis aprovades pel Congrés el 10 de novembre (Lleis 24, 25 i 26).¹⁴ Amb la finalitat que les entitats religioses poguessin acollir-se a aquesta nova legalitat, s'havien d'inscriure, però, al Registre d'Entitats Religioses (RER) i formar part de la respectiva federació.

Si els acords amb la Santa Seu tenien la força de tractat internacional (fonament competencial d'exclusivitat en favor de l'Estat), els acords de cooperació amb les minories no catòliques tenien el rang de llei ordinària i, atès que l'Estat espanyol és compost i descentralitzat, els continguts dels acords es podien desenvolupar segons les competències i la voluntat política de cada nivell polític (Estat, comunitats autònomes i municipis),¹⁵ i a la inversa, atès el rang de llei, l'exercici de les competències autonòmiques i locals que incideixen en els continguts dels acords han de respectar i tenir present aquesta regulació legal de caràcter especial.

Els esmentats acords de 1992 definien els drets d'aquests grups en àmbits tan sensibles com festivitats, cementiris, atenció religiosa als hospitals, formació religiosa a les escoles, etc. En canvi, no es va elaborar un pla d'implementació ni es va dedicar una partida extraordinària de finançament per portar-los a la pràctica.¹⁶ I així, malgrat que moltes de les qüestions estipulades en els acords formen part de l'àmbit competencial de les administracions locals, molts ajuntaments no se n'assabentaran de l'existència fins força temps més tard. Així doncs, el bloc legislatiu que desplejava els principis fonamentals de la laïcitat de l'Estat (llibertat i igualtat religioses, no-confessionalitat i cooperació amb les esglésies i confessions) es va elaborar a l'esquena de les comunitats autònomes. De fet, era lògic, perquè l'any 1980 la societat espanyola no incorporava la immigració extracomunitària d'ara i els processos estatutaris no havien començat. Ni la LOLR de 1980 ni els respectius acords de cooperació amb la Santa Seu i amb les minories evangèlica, jueva i protestant van preveure el futur paper de les competències autonòmiques, de manera que el model espanyol d'afers religiosos s'ha anat construint «a través d'una legislació asimètrica i piramidal, fruit de l'opció bilateral Estat-confessions, amb prioritat vers l'Església catòlica, i les quals no tan sols no representen la totalitat de les esglésies i les comunitats que conformen aquestes tres confessions, sinó que deixa fora la resta, les que no tenen el «*notorio arraigo*».¹⁷ La construcció del sistema de relació de l'Estat amb les confessions s'ha fet des de la centralització, és a dir, a partir d'un Registre d'Entitats Religioses d'àmbit de tot l'Estat que depèn del Ministeri de Justícia i on s'han d'inscriure les comunitats, les esglésies i les confessions per adquirir la personalitat jurídica. Un cop adquirida, se sotmeten a un règim especial amb unes característiques bàsiques fixades a l'article 6 de la LORL (reconeixement de la plena autonomia, d'organització, de règim intern i de personal, etc.).¹⁸

13 Llei 24/1992, de 10 de novembre, per la qual s'aprova l'Acord de cooperació amb la Federació d'Entitats Religioses Evangèliques d'Espanya; Llei 25/1992, de 10 de novembre, per la qual s'aprova l'Acord de cooperació amb la Federació de Comunitats Israelites d'Espanya, i Llei 26/1992, de 10 de novembre, per la qual s'aprova l'Acord de cooperació amb la Comissió Islàmica d'Espanya. Les tres federacions es van constituir *ad hoc* per a la signatura dels acords. Vegeu SEGLERS, A. "Competencias municipales...", p. 9.

14 Els acords amb la Federació d'Entitats Religioses Evangèliques d'Espanya (FEREDE) també emparen la Unió d'Esglésies Cristianes Adventistes del Setè Dia d'Espanya, que pertany a la FEREDE, així com l'Església Ortodoxa Espanyola i l'Església Ortodoxa Grega a Espanya, que en són entitats adherides.

15 SEGLERS, A. "Competencias municipales...", p. 8.

16 GRIERA, M. *La gestió local de la diversitat religiosa a Catalunya*. Diputació de Barcelona i Fundació Pi i Sunyer, p. 45, 2010-11.

17 SEGLERS, A. "Les competències autonòmiques i locals...", p. 206.

18 CASTRO, A. "Tutela...", p. 64.

El model de descentralització espanyol, creat gairebé simultàniament al desenvolupament legal del dret fonamental, organitza territorialment l'Estat en municipis, províncies i comunitats autònomes. L'article 140 CE garanteix l'autonomia dels municipis per gestionar-ne els interessos, però sense delimitar-ne ni l'àmbit competencial, ni el contingut ni el límit d'aquesta autonomia. És per això que tot sovint la delimitació entre les competències de les CCAA i els ens locals sol ser difusa, no queda clarament definida. Així doncs, veurem, en relació amb la llibertat religiosa, com els municipis comparteixen competències normatives i, en canvi, tenen les d'execució. Els ens locals no poden desenvolupar l'exercici dels drets fonamentals ni establir límits, ja que aquestes competències són del legislador. La seva tasca serà establir les condicions òptimes per a l'exercici d'aquests drets i concretar i adaptar les restriccions prèviament establertes per la llei. Els municipis estan «vinculats positivament a la llei».

L'àmbit urbà és, avui, on es desenvolupa en gran mesura la gestió actual d'aquesta diversitat. En aquest sentit, a escala internacional, i especialment d'Europa, s'han elaborat propostes que han condicionat el dret espanyol. En primer lloc, cal esmentar la Carta Europea de l'Autonomia Local, de 1985, que guiarà el desenvolupament d'algunes reformes realitzades en el dret d'àmbit local. Ara bé, el punt d'inflexió que assenyalava la centralitat dels drets fonamentals a la ciutat i la seva sensibilització s'esdevé a finals del segle XX, i un impuls decisiu en la primera dècada del 2000, de la mà de documents europeus, principalment del Consell d'Europa.¹⁹ Cal destacar la Carta Europea de Salvaguarda dels Drets Humans a la Ciutat, signada a Saint-Denis el 18 de maig de 2000 i subscripta per un bon nombre de ciutats espanyoles, en què es parla, especialment a l'article III, del dret a la llibertat cultural, lingüística i religiosa. Així, els punts 3 i 4 d'aquest article diuen:

«3. La llibertat de consciència i de religió individual i col·lectiva queda garantida per les autoritats municipals a tots els ciutadans i ciutadanes. En el marc de la legislació nacional, les autoritats municipals duen a terme totes les accions necessàries per garantir aquest dret i vetllen per evitar la creació de guetos.

4. En el respecte del laïcisme, les ciutats afavoreixen la tolerància mútua entre creients i no creients, així com també entre les diferents religions.»

El seu valor jurídic, explicat a la disposició final,²⁰ fa que aquestes directrius siguin decisives per establir unes condicions bàsiques que garanteixin l'exercici de la llibertat religiosa en termes d'igualtat material i defineix el títol competencial dels municipis, que serà d'execució.²¹

En la majoria dels casos, l'exercici del dret de llibertat religiosa s'executa, doncs, de manera transversal a través d'àmbits o matèries que són de competència estatal, compartida amb les CCAA o bé exclusiva d'aquestes, o fins i tot podrien ser matèries que entren dins les competències pròpies dels ens locals o que només els toca l'execució.²² Així, l'àmbit competencial dels municipis és d'execució simple, és a dir, crear les condicions i l'eliminació d'obstacles que facin possible l'exercici del dret.²³ L'article 9.2 CE serveix també com a instrument de correcció a través del control de constitucionalitat de les activitats de caràcter normatiu o polític que impliquin la creació de situacions de desigualtat.²⁴ I no s'ha d'oblidar, a l'hora d'ordenar els drets fonamentals, «que els principis que han de regir en aquest àmbit són els més favorables a l'exercici dels drets i, en conseqüència, les diferents manifestacions que són expressió de la llibertat de conviccions, ja sigui religiosa o no, s'han de protegir.»²⁵

19 CASTRO, A. "La tutela...", p. 73.

20 Disposició final: «3. Les ciutats signatàries reconeixen el caràcter de dret imperatiu general dels drets enunciats en aquesta Carta i es comprometen a rebutjar o a denunciar qualsevol acte jurídic, en particular, qualsevol contracte municipal, les conseqüències del qual serien un obstacle per al compliment dels drets reconeguts o bé contràries a la seva realització, i a actuar de manera que els altres subjectes de dret reconeguin així el valor jurídic superior d'aquests drets.»

21 «[...] les autoritats municipals duen a terme totes les accions necessàries per garantir aquest dret i vetllen per evitar la creació de guetos» (art. 3.3).

22 CASTRO, A. "Tutela...", p. 63 (coordinació de nivells).

23 CASTRO, A. "Tutela...", p. 62.

24 CASTRO, A. "Tutela...", p. 63.

25 CASTRO, A. *Guia per al respecte a la diversitat de creences a la via pública*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, p. 17, 2015.

A parer de la professora Adoración Castro, el concepte *ciudadania*, entès com l'estatut de drets i deures que es prediquen de tota persona que viu a la ciutat, és «clau per resoldre els desafiaments que es plantegen en l'àmbit de la diversitat».²⁶ El dret espanyol l'ha recollit en el preàmbul del Reial decret legislatiu 2/2008, de 20 de juny, del Text refós de la Llei del sòl. El concepte hi és entès com un estatut de drets i deures que garanteixen i asseguren a totes les persones un gaudi de la seva llibertat en el medi on viuen, la participació en la seva organització i l'accés en condicions d'igualtat als diferents espais i serveis col·lectius. El títol I regula els drets i els deures de la ciutadania que, de forma directa o indirecta, informa tot l'articulat de la Llei.²⁷ L'article 139 de la Llei de bases de règim local (afegit per l'article 1.4 de la Llei 57/2003, de 16 de desembre, de mesures per a la modernització del govern local) recull un títol competencial en virtut del qual s'atribueix als ajuntaments, entre d'altres, la possibilitat de regular «l'ordenació de les relacions socials de convivència d'interès local i de l'ús dels serveis, equipaments, infraestructures, instal·lacions i espais públics en defecte de normativa sectorial específica», la qual cosa els faculta per establir els «tipus d'infraaccions i imposar sancions per incompliment de deures, prohibicions i limitacions continguts en les corresponents ordenances, d'acord amb els criteris establerts en els articles següents». Aquest espai competencial ha estat denominat «vinculació negativa» i implica una ampliació del seu àmbit competencial, fins al punt que li permet regular qüestions del seu interès sense estar subjecte al que s'estableix per llei, o el que és el mateix, li permet regular encara que no hi hagi fet una llei.

Així doncs, els ens locals han anat prenent consciència gradualment que la seva activitat influeix de forma directa en l'exercici dels drets fonamentals dels ciutadans. Esperonats per la immigració extracomunitària i les demandes de les comunitats islàmiques, les comunitats autònomes i els municipis han anat assumint de *motu proprio* responsabilitats a l'hora de gestionar el desenvolupament dels acords en els seus àmbits competencials.

El nou Estatut d'Autonomia de Catalunya, de 2006, a diferència del de 1979, ha acabat recollint un tractament competencial del fenomen religiós. L'article 161 del mateix Estatut estableix que la Generalitat tindrà la competència exclusiva en matèria d'entitats religioses que compleixen llur activitat a Catalunya, fet que inclou, si es dona el cas, «la regulació i l'establiment de mecanismes de col·laboració i cooperació per a l'acompliment de llurs activitats».²⁸ El nou Estatut insta els poders públics, en l'article 42.7, a vetllar per:

«La convivència social, cultural i religiosa entre totes les persones a Catalunya i pel respecte a la diversitat de creences i conviccions ètiques i filosòfiques de les persones, i han de fomentar les relacions interculturals per mitjà de l'impuls i la creació d'àmbits de coneixement recíproc, diàleg i mediació. També han de garantir el reconeixement de la cultura del poble gitano com a salvaguarda de la realitat històrica d'aquest poble.»

En virtut d'aquest marc jurídic, el Parlament de Catalunya va aprovar una llei pionera a tot l'Estat, la Llei 16/2009, de 22 de juliol, dels centres de culte, posteriorment desplegada per mitjà del Decret 94/2010, de 20 de juliol. Cal recordar que les CCAA tenen competència per legislar sobre urbanisme, excepte en allò que fa referència al règim del sòl, que és competència compartida amb l'Estat, i correspon a les entitats locals la gestió del planejament: l'article 149 de l'Estatut atorga a la Generalitat la competència exclusiva, entre d'altres, pel que fa a ordenació del territori i urbanisme; l'article 160 li atribueix la competència exclusiva en matèria de règim local, i l'article 144, la competència compartida en matèria de medi ambient.

26 Que s'incorpora al preàmbul del Reial decret legislatiu 2/2008, de 20 de juny, pel qual s'aprova el Text refós de la Llei del sòl: CASTRO, A. *Guia per al respecte...*, p. 16; CASTRO, A. "Tutela...", p. 74.

27 (Preàmbul) Amb aquest objecte, es defineixen tres estatuts subjectius bàsics que cal percebre com a tres cercles concèntrics: Primer, el de la ciutadania en general en relació amb el sòl i l'habitatge, que inclou drets i deures d'ordre socioeconòmic i mediambiental de qualsevol persona amb independència de la seva activitat o patrimoni, és a dir, la ciutadania com un estatut de la persona que n'asseguri el gaudi en llibertat del medi en el qual viu, la seva participació en l'organització d'aquest medi i l'accés igualitari a dotacions, serveis i espais col·lectius que demanen la seva qualitat i cohesió.

28 Així, altres articles tenen a veure amb l'ordenació del territori i urbanisme (149), el règim local (article 160) i la competència compartida en matèria de medi ambient (article 144). En la segona part de l'article 161, s'inclou la competència executiva en matèria de llibertat religiosa.

a) Participar en la gestió del registre estatal d'entitats religioses en relació amb les esglésies, les confessions i les comunitats religioses que compleixen llur activitat a Catalunya en els termes que determinin les lleis.

b) L'establiment d'acords i convenis de cooperació amb les esglésies, les confessions i les comunitats religioses inscrites al registre estatal d'entitats religioses en l'àmbit de competències de la Generalitat.

c) La promoció, el desenvolupament i l'execució, en l'àmbit de les competències de la Generalitat, dels acords i els convenis signats entre l'Estat i les esglésies, les confessions i les comunitats religioses inscrites al registre estatal d'entitats religioses.

En definitiva, malgrat la perspectiva centralitzadora de l'Estat (Registre d'Entitats Religioses), «la vida de les confessions religioses es desenvolupa també i principalment en el territori d'una comunitat autònoma i en l'àmbit local».²⁹ I en el context concret de Catalunya, es compta amb multitud de normes locals que afecten l'aplicació de l'exercici de la llibertat religiosa sense que s'hi faci menció específica a aquest fenomen. Ara bé, aquesta proliferació de normatives, tot sovint inconnexes, ha portat a dir que la gestió pública del pluralisme religiós ha estat «caracteritzada per respostes parcials i descoordinades a l'hora de desenvolupar la LOLR i els acords respectius».³⁰

També hi ha, però, ordenances municipals i polítiques puntuals portades a terme en el marc del municipi que sí que tenen com a objecte directe la gestió de la diversitat religiosa. En aquest treball n'esmentarem algunes.³¹

Així, la llibertat de pensament, consciència i religió és garantida jurídicament, inclou el dret a manifestar-la de forma individual i col·lectiva, tant en públic com en privat, i té com a únics límits la resta de drets fonamentals. Als ajuntaments, però, els toca donar una resposta política a les demandes dels ciutadans i reflectir-les, o no, en les seves ordenances.

2.2. *Soft law*: entre les regles jurídiques i les bones pràctiques

Segons l'ordenament jurídic actual, els poders públics han de garantir l'exercici de la llibertat religiosa com a dret fonamental i han de ser un instrument d'acció política que faciliti la participació de les minories religioses.

Per complir amb aquests objectius, les administracions autonòmica i estatal han posat en marxa, en els darrers decennis, organismes específics que han estat copiats, en algun cas, com el de Barcelona, pels ens locals, així com l'anomenat *soft law*. En aquest sentit, uns anys abans que el nou Estatut de Catalunya incorporés competències en gestió de la diversitat religiosa, el Govern ja havia creat un organisme específic d'interlocució amb les entitats religioses, en part, per la llavors incipient incidència de la immigració en la comunitat autònoma. El Decret 184/2000, de 29 de maig, va crear la Secretaria de Relacions amb les Confessions Religioses, que l'any següent va canviar la denominació per la de Secretaria d'Afers Religiosos (Decret 289/2001, de 6 de novembre). Posteriorment, el 2004, aquesta denominació es va tornar a modificar per adoptar la que és vigent actualment: Direcció General d'Afers Religiosos (DAR).³² Segons el mateix Decret 195/2004, les funcions de la DAR són:

- a) L'atenció a les diferents entitats religioses establertes a Catalunya.
- b) L'aplicació dels acords del Govern amb els òrgans representatius de les diferents confessions religioses a Catalunya i vetllar pel seu compliment.
- c) L'exercici de la representació ordinària de la Generalitat davant les entitats religioses.
- d) L'elaboració d'estudis i informes en matèria d'affers religiosos.
- e) L'establiment i el manteniment de relacions amb els responsables institucionals per a temes de l'àmbit religiós.
- f) L'exercici de qualsevol altra funció sobre la matèria que el titular o el secretari general del Departament de la Presidència li encarregui.»

La DAR s'encarrega dels aspectes que tenen en consideració l'atenció a les diferents entitats religioses establertes a Catalunya, l'elaboració d'estudis i informes en matèria d'affers religiosos i l'establiment i el manteniment de

29 CASTRO, A. "La tutela...", p. 65.

30 SEGLERS, A. "Les competències autonòmiques i locals...", p. 206.

31 Malgrat l'existència d'aquest marc normatiu, per ignorància o per interessos electoralistes o polítics, alguns ajuntaments han preferit regular contingut d'aquests drets mitjançant ordenances. Un cas paradigmàtic és el de la Paeria de Lleida, que, per una majoria molt àmplia de vots, va disposar, l'octubre de 2018, la modificació de l'ordenança municipal de civisme i convivència per la qual es prohibia el vel integral (burca i nicab) als espais públics. Si bé la STSJ 489/2011, de 7 de juny, va ratificar la prohibició d'ocultar el rostre en determinats recintes públics, perquè «en la nostra cultura produeix perturbació de la tranquil·litat», la STS 14/02/13 la va revocar en afirmar que «l'ús del vel constitueix una manifestació de l'exercici del dret a la llibertat religiosa» (cit. p. 138). La STSJ troba encaix per la infracció en la LBRL i en la «seguretat municipal», conceptes que es poden qualificar de «brocha gorda» (p. 139) i que mostren escassa empatia vers l'altre.

32 Decret 195/2004, de 24 de febrer, de reestructuració parcial del Departament de la Presidència de la Generalitat de Catalunya.

relacions amb els responsables institucionals per a temes d'àmbit religiós, i s'ha desenvolupat, per tant, en paral·lel al desplegament postestatutari.

Des de 2009, la DAR forma part de la fundació pública estatal Pluralismo y Convivencia, fundada el 2004 a proposta del Ministeri de Justícia com un espai de cooperació entre confessions religioses i d'investigació, debat i posada en marxa de polítiques públiques en matèria de llibertat religiosa i de consciència.³³ Aquesta fundació va crear un comitè assessor amb una composició que incloïa representants de les CCAA, entitats que treballen en l'àmbit d'aquesta fundació i fins i tot personalitats de prestigi reconegut. El 2011 es crea l'Observatorio del Pluralismo Religioso en España³⁴ amb l'objectiu principal també d'orientar les administracions públiques en la implementació de models de gestió ajustats als principis constitucionals i al marc normatiu. D'acord amb l'Estatut de 2006, el 22 de setembre de 2010 la Generalitat va signar un conveni de col·laboració amb l'Administració General de l'Estat en què s'establien els termes de col·laboració de dos òrgans, el Registre d'Entitats Religioses (per intercanviar informació) i la Comissió Assessora de Llibertat Religiosa (per consultar aquelles normes que la Generalitat pogués aprovar).³⁵

Tanmateix, com hem dit, gran part de les manifestacions de la llibertat religiosa (garantides per la 2.1a LOLR) es produeixen a la ciutat³⁶ i, per tant, recau en aquesta administració la gestió de les seves necessitats. És per això que la DAR s'ha fet ressò de les demandes dels municipis sobre les sol·licituds que volen fer les minories religioses als ajuntaments:

- a) Obertura de centres de culte (cessions de sòl, llicències d'obertura i ús).
- b) Concessió de parcel·les reservades per a enterraments islàmics i jueus.
- c) Cessió d'espais públics per a la celebració d'actes propis de les confessions o activitats de caràcter educatiu, cultural o social promogudes per entitats religioses.
- d) Realització d'actes a la via pública.
- e) Invitació a autoritats als actes públics organitzats per les entitats religioses.
- f) Accés a subvencions i ajudes públiques.³⁷

Per vehicular les respostes, la DAR ha publicat, en algun cas també amb la col·laboració de la Secretaria d'Immigració, una sèrie de guies de bones pràctiques per ajudar a entendre els problemes derivats de la diversitat religiosa dins la societat catalana i aportar-hi solucions, sense que tinguin un rang estrictament normatiu. I ho fan, afirmen, des d'una visió positiva del fet religiós, i no tant conflictiva, en la mesura que s'accepta que les tradicions religioses «afirmen la cohesió social i fan aportacions positives a la construcció de la cultura pública comuna».³⁸

En l'àmbit més estrictament local, cal destacar el programa *Ciutats interculturals*, creat el 2008 durant l'Any Europeu pel Diàleg Intercultural com a iniciativa pilot del Consell d'Europa i de la Comissió Europea, en el marc del Llibre Blanc del Diàleg Intercultural, amb l'objectiu de «desenvolupar un model que doni suport a la integració intercultural entre les diferents comunitats urbanes».³⁹ El 2011 va entrar en funcionament la Xarxa Espanyola de Ciutats Interculturals (RECI), gestionada pel Grup d'Investigació Interdisciplinari en Immigració de la Universitat Pompeu Fabra (GRITIM-UPF), en acció conjunta entre la Xarxa i l'obra social "La Caixa". En formen part les ciutats catalanes de Barcelona, Sabadell, Salt, Santa Coloma de Gramenet i Tortosa d'un total de 16 municipis espanyols.

33 Tot això, orientat a la normalització del fet religiós i a la creació d'un marc de convivència adequat (web).

34 D'ara en endavant, OPRE: <www.observatorioreligion.es>

35 CASTRO, A. "La tutela...", p. 68-69.

36 CASTRO, A. "La tutela...", p. 73.

37 LETURIA, A. "Gestión del pluralismo religioso en la ciudad. ¿Qué aporta la participación?", a Adoración Castro (dir.), *op. cit.*, p. 89.

38 SECRETARIA PER A LA IMMIGRACIÓ. *Món local, immigració i ciutadania. Recomanacions per a la gestió del fet migratori des dels ens locals*, Departament d'Acció Social i Ciutadania, p. 86, 2010.

39 CASTRO, A. "La tutela...", p. 73-74.

3. Fórmules d'interlocució amb les confessions religioses

Un primer tret que cal destacar en la gestió municipal de la diversitat religiosa és la varietat d'enfocaments a partir de la qual els consistoris afronten el fenomen religiós i «garanteixen el dret en l'exercici de la llibertat religiosa» als seus municipis. La resposta depèn molt, doncs, de la població, el pressupost, la població immigrada, la voluntat política i l'experiència passada. En la majoria dels casos, però, la necessitat de donar una resposta a les demandes de les diferents comunitats n'ha generat una fórmula d'interlocució que s'ha concretat en l'organigrama municipal, de forma més o menys visible. En molts dels ajuntaments on la immigració és residual o insignificant, la presència d'un tècnic per a aquestes qüestions és, senzillament, inexistent.

Ara bé, la totalitat dels consistoris seleccionats en aquest treball sí que tenen almenys una persona, d'entre el personal municipal, responsable de la interlocució amb les entitats i els col·lectius religiosos. La població, però, en què aquesta qüestió pren una visibilitat més elevada és Barcelona, on han desenvolupat un organisme molt semblant al de la Generalitat amb la creació, el 2005, de l'Oficina d'Afers Religiosos. A la resta d'ajuntaments, però, la «diversitat religiosa» no és present en la nomenclatura municipal, sinó que s'insereix en àrees àmplies. Les característiques bàsiques dels municipis en el tema que ens ocupa són les següents:

Municipi	Població	Immigració (pobl. estr.)	Taxa immigració (%)	Centres de culte no catòlics
Barcelona	1.664.182	359.087	28,48	321
Figueres	47.235	12.869	27,24	19
Olot	35.926	7.824	21,78	13
Mataró	129.661	22.270	17,18	20
Sabadell	216.520	28.356	13,10	48
Salt	32.138	12.613	39,25	15
Terrassa	223.627	30.235	13,52	39
Vic	47.630	13.916	29,22	40

Font: Idescat. Padró municipal d'habitants, 2020. Centres de culte: Dades del Mapa religiós de Catalunya 2020.

3.1. Funcions d'un tècnic de referència

En la mesura, doncs, que els reptes generats per la convivència i el fet religiós s'han fet més urgents, alguns consistoris han posat en marxa places de personal tècnic amb perfils directament orientats al tracte amb les confessions religioses o bé han especialitzat algú per executar aquestes tasques. La varietat, però, de perfils és la norma, la qual cosa demostra que no hi ha un model comú. En aquest requadre s'exposa un resum dels que hem tractat, però n'hi ha més:

Ajuntament	Tècnic de referència	Àrea i any de creació	Experiència
Barcelona	Oficina d'Afers Religiosos (OAR): 5 membres	Drets de Ciutadania, Cultura, Participació i Transparència	Des de 2005
Figueres	Coordinadora del servei/cap de l'Àrea de Drets Civils	Servei d'Acció Cívica, Drets Civils i Cooperació Internacional	

Mataró	Tècnic assessor de Ciutadania i Convivència	Servei d'Igualtat i Ciutadania de l'Àrea d'Acció Social	Des de 1999
Olot (Garrotxa)	Tècnica d'Acció Comunitària (àmbit comarcal)	Servei d'Atenció a la Comunitat (Consorti d'Acció Social de la Garrotxa)	
Sabadell	Cap de programa i tècnica de Drets Civils	Regidoria de Drets Civils i Gènere (2015) / Programa de Drets Civils (2019)	El negociat, des de 2009; tècnica, des de 2016
Salt	Cap d'Àrea d'Integració i Convivència	Àrea d'Integració i Convivència / Àrea d'Acció Social i Habitatge	Des de 1997
Terrassa	Tècnic del Servei de Ciutadania (3)	Àrea de Drets Socials i Serveis a les Persones	
Vic	Tècnica de Ciutadania	Departament de Ciutadania	Fins a cinc anys amb diversitat religiosa

Els departaments, o àrees municipals, on s'incorpora aquest tècnic difereixen segons el municipi, però molts coincideixen a desvincular-ho de Serveis Socials, l'àrea clàssica des d'on es tracta la immigració, i integrar-ho a Ciutadania o Drets Civils. Una excepció, però, és a Salt, que encara depèn de l'Àrea d'Acció Social i Habitatge, malgrat la llarga experiència en diversitat religiosa. Això no modifica gaire, però, les funcions diàries del tècnic responsable. Així, a Vic, Terrassa i Barcelona les persones responsables de diversitat religiosa formen part de l'Àrea de Ciutadania, que engloba, en el cas de Vic, els serveis de Voluntariat, Entitats i Inclusió Social. L'Ajuntament de Barcelona va fer un pas més en el reconeixement de la diversitat religiosa i va crear, el 2005, l'Oficina d'Asser Religiosos, amb una perspectiva intercultural i àmplia.

Ara bé, el personal tècnic de diversitat no sempre compta amb un equip. En ciutats més grans, com Barcelona, Sabadell i Terrassa, la interlocució amb les entitats religioses es fa des d'un equip més ampli de dos, tres i fins a cinc persones. En altres, però, els interlocutors acostumen a ser caps d'àrea amb més experiència (Figueres, Salt, Vic...). A Terrassa, són tres les persones que treballen en l'eix de la interculturalitat del Servei de Ciutadania. Els altres eixos són: 1. Els tràmits, conjuntament amb la Delegació de la Generalitat; 2. La primera acollida; 3. La interculturalitat, en la seva dimensió de sensibilització en diversitat i drets humans, on es treballa la mirada de la diversitat i la transversalitat entre àrees i es patrocina el projecte *Igualtats connectades: interseccionalitat a les polítiques públiques locals*.⁴⁰

En el cas de Mataró, ja des de 2002 la gestió de diversitat (religiosa) forma part d'un dels quatre temes estratègics de ciutat, consensuat per unanimitat entre les forces polítiques del moment.

Hem recollit, a partir de les entrevistes realitzades, les diferents funcions que pot arribar a fer el tècnic de diversitat religiosa, entre altres tasques:

1. Ajudar en la tramitació urbanística i en llicències d'activitat.
2. Mediació/interlocució amb els col·lectius religiosos.

⁴⁰ Entrevista a Cristina Santaclàudia i Gómez (Terrassa).

3. Gestionar sol·licituds d'un equipament públic. Informe preceptiu (Sabadell, Terrassa).
4. Gestió del ramadà (Figueres).
5. Coordinar la formació dels docents dels centres públics i privats que ho desitgin. Formació interna (Figueres).
6. Exercir d'intermediari en la gestió de llicències d'obertura de centres. Redacció d'informes.
7. Contactar amb Protocol per preparar la representació política als actes religiosos de la ciutat (Terrassa).
8. Preparar activitats de sensibilització juntament amb el Consell Interreligiós (Terrassa).
9. Canal de comunicació de l'Administració amb el grup de diàleg interreligiós local (Olot).
10. Elaborar el *Mapa de confessions i centres de culte* (Barcelona, Mataró, Sabadell...).

És molt important, i el pal de paller a partir del qual pivota tota la resta, la funció d'interlocució del tècnic amb les entitats religioses, que es genera a partir d'una relació de confiança i no es fa d'un dia per l'altre,⁴¹ però també és fruit de la recollida d'informació sobre la realitat confessional existent. La interlocució (col·lectiva, territorial, sectorial) suposa «parlar de tu a tu» amb els representants religiosos en l'eix informació-sensibilització-mediació.⁴² És una manera, també, de superar l'excessiva burocratització de l'administració i normalitzar les dinàmiques a través del paper dels mediadors.

La manera també d'enfocar-ho en l'àmbit organitzatiu i ideològic canvia segons els municipis i els tècnics en qüestió. El més habitual és fer-ho des del concepte *ciutadania*, però no són pocs els qui fan un pas més enllà i adopten la perspectiva de la interculturalitat com a model d'intervenció social per «aconseguir principalment una bona convivència intercultural i la cohesió social a la nostra ciutat», com succeeix a Barcelona, almenys, des d'una dècada ençà.⁴³ El Pla Director de Drets Civils i Ciutadania 2011-2015 de l'Ajuntament de Sabadell ha estat un exemple de sensibilitat política amb la diversitat. Es tracta d'incorporar la perspectiva de la diversitat (llegiu *interculturalitat*) a les polítiques municipals de joventut, de gènere, d'origen, d'orientació sexual, de cooperació i de creences i conviccions. Creuen, a més, que «les expressions públiques de les religions poden afavorir un reconeixement social de la diversitat, tot i que poden generar problemàtiques».

En tots els casos, l'experiència adquirida pel tècnic en qüestió amb la gestió de la diversitat és crucial, en una realitat canviant.

3.2. L'Oficina d'Afers Religiosos de Barcelona

Pocs municipis tenen pròpiament Oficina d'Afers Religiosos, però el seu sorgiment és una manifestació que aquest tema ha guanyat visibilitat els darrers anys. Ideada en el marc del Fòrum de les Cultures de 2004, es va crear l'any següent des d'una dimensió més de diàleg interreligiós. Cap al 2007 es va perfilar ja com una oficina d'atenció al públic i d'acompanyament tècnic per a les entitats religioses. En un primer moment, es va ubicar en l'organigrama de l'ajuntament dins l'Àrea de Ciutadania. A partir de 2019, es va reubicar a la Regidoria de Cultura, Educació, Ciència i Comunitat, al Comissionat de Diàleg Intercultural i Pluralisme Religiosos. Aquell any atenia una realitat religiosa formada per 510 centres de culte, 974 comunitats i entitats religioses corresponents a més de 25 tradicions diferents.⁴⁴

41 Entrevista a Andreu Bover (Salt).

42 La Regidoria de Drets Civils de Sabadell va ser premiada en el I Concurs de Bones Pràctiques Locals en Gestió de la Diversitat Religiosa (2016) d'OPRE per la jornada de portes obertes als centres de culte i per la web *Creences i conviccions*.

43 CASAS, A.; LLENAS, M.; CALDERÓN, M. (coords.). "L'enfocament intercultural a Barcelona: l'Espai Avinyó - Llengua i cultura, un exemple d'interculturalitat en acció", *Educació Social. Revista d'Intervenció Socioeducativa*, núm. 54, p. 117-122, 2013.

44 OAR, *Memòria d'activitats 2019*.

L'Ajuntament de Barcelona mira que les polítiques i les accions encaminades a aconseguir l'accés i en condicions d'igualtat als drets humans «es desenvolupin amb una mirada intercultural i inclusiva que respecti la diversitat de la ciutat i fomenti la interacció positiva i la no-discriminació».⁴⁵

Algunes de les funcions de l'OAR són, segons la pàgina web:

1. Garantir el dret a la llibertat religiosa i de consciència de la ciutadania barcelonina per revertir les situacions de desigualtat i dificultats d'accés que hi pugui haver en aquest àmbit.
2. Facilitar el coneixement i el reconeixement de la pluralitat religiosa present a la ciutat.
3. Generar espais de participació, diàleg i interacció positiva entre les diverses creences i conviccions i amb la resta de la ciutadania.

També és cert que l'Oficina no té competències en l'exercici dels drets fonamentals (primer punt) i, per tant, la seva actuació és d'atenció i connexió de les demandes de les entitats religioses amb els òrgans administratius corresponents. Paral·lelament a això, doncs, també forma part de la seva tasca:

1. La formació associativa adreçada a les entitats religioses.
2. La formació als treballadors públics en diversitat religiosa per millorar la gestió davant els reptes i els problemes en matèria religiosa.
3. L'elaboració d'un programa de subvencions per a les celebracions i les trobades.
4. La millora de l'ús dels equipaments de titularitat municipal.
5. L'impuls de l'acció comunicativa mitjançant la pàgina web, l'ús d'audiovisuals com a eina comunicativa i l'elaboració de fullets explicatius.
6. L'assessorament i acompanyament a les comunitats i entitats religioses de la ciutat, tant pel que fa a la sol·licitud de subvencions com a l'ús d'equipaments, via pública i regularització de centres de culte.

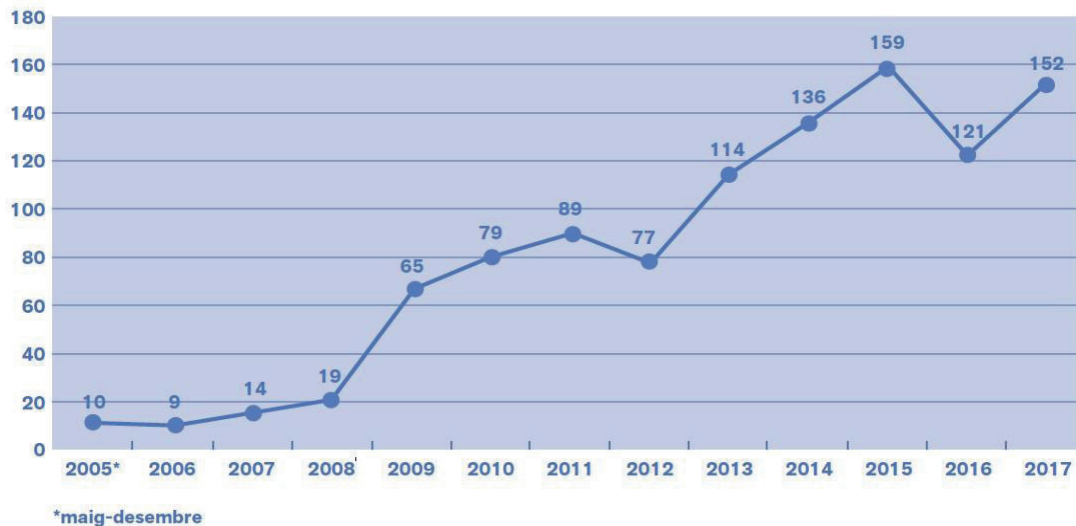
Actualment, l'Oficina està formada per uns sis treballadors i la gestió del servei surt a licitació amb un contracte per dos anys. L'Àrea de Drets de Ciutadania, Transparència i Participació de l'Ajuntament de la Ciutat Comtal va destinar, el 2017, 70.000 euros del pressupost per al programa de subvencions a les entitats religioses i 150.000 més per a la convocatòria de subvencions per a l'arranjament i adequació de locals de la ciutat de Barcelona destinats a centres de culte d'entitats religioses.⁴⁶ Aquesta quantitat va ascendir fins als 85.000 euros per a les dues sublínees de la convocatòria (Ra - contribució al coneixement del fet religiós, i Rb - celebració de festes i actes religiosos i interreligiosos), mentre que la d'arranjament de locals es va veure prorrogada. També va elaborar, per primera vegada, una «mesura de govern sobre la garantia del tracte igualitari a les entitats religioses quant a la realització d'activitats puntuals en l'àmbit públic».

Així mateix, l'any 2019 l'OAR va fer 1.072 intervencions, 900 de les quals són d'assessorament i atenció, i la resta, d'accions de formació, debat i diàleg. El gràfic il·lustra l'increment d'aquest servei i com n'era de necessari per a les comunitats religioses implantades a la ciutat:

⁴⁵ <<https://ajuntament.barcelona.cat/ciutadania/ca/inici>>.

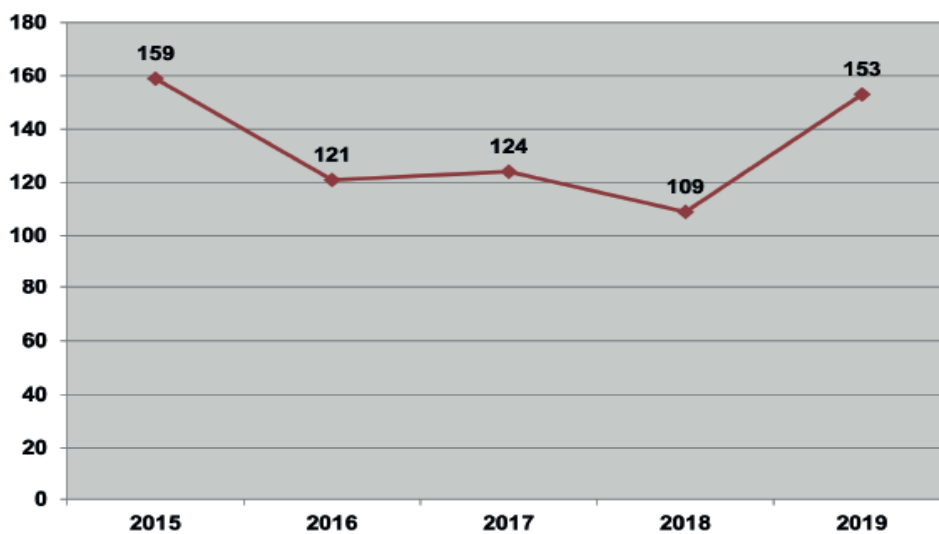
⁴⁶ AJUNTAMENT DE BARCELONA. "Informe sobre el primer any d'aplicació de la Mesura de govern sobre la garantia del tracte igualitari a les entitats religioses quant a la realització d'activitats puntuals a l'àmbit públic", s.d. [inèdit].

Assessorament sobre ús puntal d'equipaments i via pública

Font: Ajuntament de Barcelona. "Informe sobre el primer any d'aplicació de la Mesura de govern sobre la garantia del tracte igualitari a les entitats religioses quant a la realització d'activitats puntuals a l'àmbit públic", s.d. [inèdit].

**Assessorament sobre equipaments i via pública
(a comunitats i entitats religioses i de consciència)**

Font: OAR, Memòria 2019, p. 11.

Aquest augment pot ser degut a la consolidació de moltes de les comunitats a la ciutat, que comporta l'aparició de noves demandes i la necessitat d'aforaments més grans per a les celebracions religioses.

Des de mitjans 2017, l'OAR compta amb una nova pàgina web per donar a conèixer l'activitat de l'ajuntament i, concretament, de l'OAR en relació amb la diversitat religiosa, així com fer difusió d'aquesta realitat i visibilitzar les entitats i comunitats religioses de Barcelona i les seves activitats.

4. Polítiques públiques locals en l'àmbit de la diversitat religiosa

L'experiència ens ensenya que les actuals polítiques de gestió de la diversitat religiosa no es poden desentendre del model històric de relació Església-Estat i el procés de secularització viscut el darrer segle. Així doncs, venim d'una tradició política amb l'existència d'una Església catòlica històricament majoritària que ha gaudit d'una posició de privilegi en l'esfera pública en detriment de les minories religioses, que han pogut obrir un espai de visibilitat i reconeixement a partir de la transició democràtica. Com a reacció a aquella etapa, el legislador democràtic va tendir a protegir com a dret fonamental la llibertat religiosa en la forma de qualsevol confessió que obtingui, o no, l'autorització del Ministeri de Justícia per entrar al Registre d'Entitats.

Els ajuntaments conformen, com hem dit, la primera línia de gestió de la immigració i, per tant, d'ells depenen bona part de les polítiques públiques que s'estan produint en aquest camp. Les dades necessàries, però, no sempre estan disponibles, la qual cosa dificulta l'exploració acurada de l'impacte de la dinàmica immigratòria als municipis. Aquest fet té dues conseqüències clares: d'una banda, complica i resta eficiència a la tasca dels ajuntaments —que sovint es veuen obligats a gestionar a les palpentes bona part de les problemàtiques que se'n deriven—, i, de l'altra, adoba el terreny per a les generalitzacions demagògiques en què es basen els discursos populistes, particularment en contextos com l'actual, marcats per una crisi econòmica recent.⁴⁷

Des de l'administració, s'ha apostat per la creació de mecanismes de gestió dels reptes que suposa la diversitat creixent i, alhora, per garantir la llibertat de culte. D'una banda, l'any 2000 es va crear la Direcció General d'Afers Religiosos, que és l'entitat encarregada de la relació entre la Generalitat i les diferents confessions, i, de l'altra, el Parlament de Catalunya va aprovar el 2009 la Llei de centres de culte, però recau en els consistoris locals la seva aplicació, sovint amb un alt marge de concreció.

4.1. On es pot construir? Obertura de centres de culte i normativa urbanística

Sembla obvi que l'establiment de llocs de culte és imprescindible per a l'exercici de la llibertat religiosa.⁴⁸ És per això que l'article 2.2 de la LOLR inclou el dret de les confessions a establir llocs de culte. Tanmateix, a Catalunya, fins al 2009 no hi havia cap llei o reglament que establís com s'havien de concedir les llicències per construir aquesta mena d'establiments.

La DAR fa anys que rep demandes significatives d'ajuda i assessorament o mediació de municipis de tot el territori català davant les peticions d'obertura de nous centres de culte i demana una regulació en l'àmbit autonòmic. Abans de la Llei de centres de culte, els ajuntaments es trobaven davant un important buit legal en la matèria, la qual cosa es traduïa en disparitat de criteris a l'hora de concedir llicències.⁴⁹ Una discrecionalitat condicionada també per les mostres de rebuig per part de la ciutadania de tants ajuntaments davant la construcció, al seu barri de residència, d'un determinat centre de culte.⁵⁰ A aquesta reacció ciutadana s'hi afegeix la perplexitat amb la qual, fins no fa gaires anys, es trobava el municipi que havia de decidir si s'havia de sol·licitar llicència i quina, en què s'exigia en alguns casos la llicència ambiental o altres tipus. Aquesta disparitat de criteris a l'hora d'atorgar les llicències desorientava les confessions religioses implantades al territori, algunes de les quals també demanaven una regulació específica. Un tercer problema que hi havia eren les males condicions materials i tècniques d'alguns llocs de culte, així com la falta de terreny urbanitzable per edificar nous temples.

És per això que, a demanda del món municipal, implicat en la gestió urbanística d'aquesta nova realitat, la Generalitat va aprovar una nova llei pionera, la Llei 16/2009, de 22 de juliol, de centres de culte de Catalunya, que defineix, a l'article 3, el centre de culte com:

47 SOLÉ, A.; FERRER, X. "Geometria variable de la diversitat: els nous paisatges de la immigració als municipis de Catalunya", a B. Zapata-Barro i B. Garcés (coords.), *op. cit.*, p. 64.

48 CASTRO, A. "La tutela...", p. 81.

49 TORRES, A. "Tratamiento jurídico de la diversidad religiosa en Cataluña", a Adoración Castro (dir.), *Diversidad religiosa...*, p. 124-125.

50 Rebuig que incideix, sobretot, en la instal·lació d'oratoris islàmics per part de les associacions de veïns afectades i la manca de resposta a la qual incrementa, fins i tot, el suport als partits xenòfobs i d'enquistar-ho. A Torroella de Montgrí, l'ajuntament va posar moltes traves a la construcció d'una mesquita dins el terme municipal per qüestions estètiques, i l'enviava a un polígon.

«Edifici o local de concurrència pública, de titularitat pública o privada, reconegut, declarat o certificat per l'Església, la confessió o la comunitat religiosa respectiva reconeguda legalment d'acord amb la Llei orgànica de llibertat religiosa, i destinat principalment i de manera permanent a l'exercici col·lectiu d'activitats de culte.»

Indirectament, doncs, la nova legislació busca superar el buit legal en matèria d'obertura de centres de culte, donar suport als governs locals i unificar criteris en l'àmbit municipal. Aquesta llei contempla dues parts: una de més discrecional i l'altra de més taxativa. La Llei va ser posteriorment desplegada per mitjà del Decret 94/2010, de 20 de juliol, de desenvolupament de la llei. Tant l'una com l'altra determinen, doncs, l'obligatorietat dels consistoris de preveure sòls on s'admetin els usos de caràcter religiós i una llicència municipal d'obertura i ús dels centres de culte, que preveuen les condicions tècniques i materials de seguretat que han de complir els centres de culte de nova implantació i que, entre d'altres, inclouen mesures de protecció acústica, contra incendis o de seguretat estructural. L'article 6 de la Llei 16/2009, que també desplega el Decret 94/2010, ofereix pautes a les administracions locals per donar un tracte igualitari a les entitats religioses en allò que toca a l'accés a equipaments municipals i ús de via pública per evitar que les administracions exigeixin requisits innecessaris a les comunitats religioses per poder-hi accedir. La Llei 16/2009 també té com a finalitat evitar possibles molèsties a terceres persones.

La localització dels usos religiosos és important perquè és un element que garanteix i facilita el dret de llibertat de culte. Tanmateix, aquest dret no ha estat aplicat arreu de la mateixa manera ni amb el mateix esperit de fer possibles les garanties d'igualtat i no discriminació, tal com s'estableix als articles 9.2 i 16.3 de la Carta Magna. De moment, l'arquitectura dels llocs de culte de les minories confessionals (no catòliques) es caracteritza, en gran mesura, per la seva invisibilitat en l'esfera pública: naus industrials, pisos discrets o locals comercials. El recel de la ciutadania vers l'obertura de determinats centres afegit a les dificultats econòmiques de la majoria de confessions expliquen aquesta invisibilitat del paisatge arquitectònic de les ciutats i els pobles catalans. Hi ha algunes excepcions, algunes amb dates recents, com el cas del monestir budista del Garraf, l'església protestant del carrer Tallers de Barcelona, la mesquita de Salt Imam Malik, la parròquia ortodoxa de la comunitat romanesa de Barcelona, l'església dels mormons de Vilafranca del Penedès o la mesquita de Palafrugell, per bé que en aquest cas allunyada del nucli urbà. Altres edificis de nova planta integrats al nucli urbà, com la mesquita de Cornellà, no presenten, exteriorment, cap element que en denoti la seva funcionalitat.

Comunitats petites o formades per persones de pocs recursos econòmics es veuen obligades fins i tot a tancar locals i a buscar aixopluc en centres cívics o a demanar l'ús d'espais a l'Església catòlica.⁵¹

En molts casos, els plans urbanístics en vigor reflecteixen un model d'ordenació que fomenta la concentració dels centres de culte en polígons industrials perifèrics, i tampoc donen solució a les necessitats de totes les confessions religioses existents al municipi, sobretot aquelles amb menys nombre de practicants.⁵² En segregat espacialment aquests usos de les trames urbanes residencials on es troben els habitatges de les persones a les quals han de donar servei els plans, no tan sols es generen situacions que afecten la mobilitat de persones usuàries, sinó que provoquen disfuncions que comprometen la cohesió social i territorial. A partir d'aleshores, doncs, tampoc s'adeqüen als objectius de la Llei 16/2009 pel que fa a les determinacions del planejament urbanístic.

El règim transitori establí (al punt 3r de la DT 1a de la Llei) un període de 10 anys als consistoris perquè adequessin el seu planejament al contingut de l'article 4, que estableix la fixació d'usos religiosos en els plans d'ordenació urbanística municipal, per bé que aquest ús tampoc era incompatible en altres zones urbanes (art. 5):

«1. Els plans d'ordenació urbanística municipal han de preveure sòls amb la qualificació de sistema d'equipament comunitari on s'admetin els usos de caràcter religiós de nova implantació, d'acord amb les necessitats i les disponibilitats dels municipis. A aquest efecte, s'han de tenir en compte la informació i les dades contingudes en aquests plans.

51 ISOR. *El mapa de les minories religioses a Catalunya. Informe d'actualització sobre les confessions minoritàries a Catalunya*, Generalitat de Catalunya, p. 12, 2014. [En línia] <<http://www.mapareligios.cat/les-minories-religioses.html>>

52 AJUNTAMENT DE SALT. *Modificació puntual del Pla General d'Ordenació Urbana núm. 1/2012. Adaptació del PGOU a la Llei 16/2009, de centres de culte. Aprovació provisional*, p. 24-25.

2. Les necessitats i les disponibilitats municipals no es poden determinar en cap cas en funció de criteris que puguin comportar algun tipus de discriminació per motius religiosos o de convicció (art. 4).»

A més, a l'article 6 del Decret 94/2010 s'establia que calia garantir que l'emplaçament de l'equipament comunitari amb ús religiós estigués ben comunicat per no dificultar l'exercici del dret. I l'exclusió d'una zona urbana de l'ús religiós calia justificar-ho amb un informe motivat (art. 4.1). Dins dels terminis d'informació pública dels treballs d'elaboració dels plans urbanístics, les confessions i les comunitats religioses tenen dret a participar-hi «per mitjà dels canals que estableixen els programes de participació ciutadana» (art. 5.2 de la Llei 16/2009).

En l'actualitat, doncs, l'ordenament jurídic mostra algunes orientacions genèriques que han de ser respectades obligatòriament pel planejament urbanístic local pel que fa a l'ordenació de centres de culte. Correspon, per tant, al planejament urbanístic assenyalar l'emplaçament i les característiques dels equipaments religiosos, si bé aquests no disposen d'un estàndard urbanístic independent fixat directament a la legislació urbanística i, en conseqüència, històricament s'han tractat indistintament amb la resta dels equipaments. Si bé el Decret 94/2010 indicava que per a la determinació d'aquestes necessitats de sòl s'han de tenir en consideració els suggeriments que formulin les comunitats religioses, segons l'urbanista Xavier Canosa, tanmateix, «ni la legislació urbanística estatal ni autonòmica han establert aquests estàndards i, per tant, s'ha mantingut una gran discrecionalitat planificadora respecte de l'adequació o no de determinats llocs per fixar l'emplaçament de llocs de culte».⁵³

En resum, la legislació urbanística vigent no preveu cap mena de reserva necessària per a llocs de culte, en la seva condició d'equipaments comunitaris, que el planejament urbanístic hagi de respectar necessàriament. Ara bé, cal indicar, segons es recull a la STS de 28 de març de 1990 (RJ 1990/2265), que la no-existència d'estàndards legals concrets, més enllà de la referència a la proporció adequada a les necessitats socials, no vol dir actuar amb absoluta discrecionalitat, atès que és controlable jurídicament i judicialment.

Finalment, un cop aconseguit emplaçament, sigui en un edifici de nova planta, en una planta o en altre tipus d'allotjament, el centre de culte ha d'aconseguir, si els cal, una llicència urbanística (d'obres o de canvi d'ús). Fins a la Llei de 2009, molts centres de culte, especialment esglésies catòliques, no disposaven de cap llicència o bé se n'exigien, per als nous, les corresponents a la Llei de policia mediambiental d'espectacles o altres d'inadequades als llocs de culte. La nova llicència municipal d'obertura i usos de centres de culte que preveia la Llei 16/2009 va quedar «abolida» mitjançant la Disposició addicional 17a de la Llei 27/2013, de 27 de desembre, de racionalització i sostenibilitat de l'administració local, d'abast estatal, la qual preveu que tots els centres de culte es puguin obrir pel règim de comunicació prèvia.

El Decret 94/2010, de 20 de juliol, és el reglament on es fixen les condicions materials i tècniques que han de complir els centres de culte en matèria de seguretat, aforament, salubritat, accessibilitat i aïllament acústic. El Decret distingeix clarament entre els nous centres i els ja existents, que han de reunir únicament les condicions bàsiques de seguretat que s'havien de comunicar en un període de no menys de 10 anys. Així, el juliol de 2020 va expirar aquest termini (Disp. trans. 3a, 1 del Decret 94/2010). Els que no han fet els deures, doncs, i no és cap edifici catalogat en l'Inventari del Patrimoni de Catalunya, han de fer els tràmits necessaris per aconseguir una llicència d'obertura i ús d'un centre de culte de la mateixa manera que un de nou.

A continuació, analitzem els casos d'un parell de municipis (Mataró i Salt) que han aportat un model de gestió de la ubicació de centres de culte ja des d'abans, durant i després de l'aprovació de la Llei 16/2009.

4.1.1. Mataró: un Acord marc amb les mesquites (2002)

Res impedeix als municipis d'arribar a acords amb les entitats religioses per cedir-los espais municipals (equipaments) o bé negociar-ne la millor ubicació. És clar que tot això depèn del grau de voluntat política, de capacitat

53 AJUNTAMENT DE SALT. "Modificació puntual del Pla General d'ordenació Urbana núm. 1/2012. Adaptació del PGOU a la Llei 16/2009 de centres de culte. Aprovació provisional", gener de 2013 [inèdit], p. 19-20.

mediadora i de generar confiança amb les entitats dels tècnics responsables, i la capacitat de poder respondre amb fermesa i, alhora, transparència, els moviments veïnals contraris.

Abans, doncs, fins i tot de la nova Llei de centres de culte, l'Ajuntament de Mataró (Maresme)(129.661 hab./17,18% d'immigració) va saber fer un exercici exemplar d'assumpció d'aquesta realitat, de negociació i de fer tots els possibles perquè les comunitats musulmanes en ascens aconseguissin trobar espais de culte. Va adquirir naus industrials estratègicament situades als polígons Cerdanyola i Mata-Rocafonda i les va cedir en lloguer el 2002 a dues de les comunitats religioses islàmiques de la ciutat, Annour i Al-Ouahda, perquè s'hi establissin com a «seu social» i per realitzar-hi «activitats socials, culturals, formatives, socialitzadores i per a espai de culte». Així, a banda de com a mesquita, l'associació en faria ús per a altres tasques culturals i formatives.

El sòl està situat en polígons industrials, però no necessàriament allunyades de les zones residencials. El lloguer es fa mitjançant un contracte de 10 anys renovable, prèvia signatura d'un conveni en el qual l'associació islàmica en qüestió es compromet a «vetllar», conjuntament amb l'ajuntament, per la integració dels infants i els joves des de la seva participació en diferents serveis i àmbits ciutadans, com l'escola, l'esport i el lleure; potenciar la inserció social de les dones i de la població nouvinguda en general des dels principis d'igualtat i de la normalització de la prestació de serveis, i amb el compliment dels valors democràtics i els drets i deures de tota la ciutadania. Així mateix, les dues parts s'obliguen a mediar [sic] en els conflictes ocasionats pel pluralisme migratori i a promoure els coneixements del país d'acollida (idioma, cultura, convivència i principis democràtics) i a «fer un treball conjunt amb els diferents agents ciutadans implicats per tal d'assolir els principis bàsics d'una societat pluricultural i pluriconfessional [...]».

Així mateix, l'Ajuntament de Mataró va haver d'iniciar els tràmits, el novembre de 2016, per requalificar la parcel·la industrial del Polígon de Mata-Rocafonda perquè pogués passar a ser d'equipaments i, per tant, poder renovar el contracte amb l'associació islàmica Al-Ouahda, que la tenia en règim de lloguer des de 2002 i, a partir de 2012, s'anava renovant anualment.⁵⁴

4.1.2. Salt: un model de reforma del pla general d'adequació a la nova normativa

Un exemple d'aplicació de la nova Llei de centres de culte a l'urbanisme municipal és el del municipi de Salt (Gironès)(32.138 hab./39,25%). Amb un PGOU vigent des de 2002, va ser primer modificat per la MPGOU 1/2010, que mirava d'adaptar el pla a la nova normativa sectorial, que permetia l'ús religiós com a ús compatible amb el principal en diferents zones del municipi, com ara sectors industrials. Aquesta modificació també recollia una disposició de l'ordenança municipal d'activitats i establiment de pública concurrència que condicionava la possibilitat d'instal·lar activitats de centres de culte a aquells que s'ubiquessin en edificis aïllats sense cap altre ús, i que comptessin amb una superfície mínima de 200 m², la qual cosa comportava, a la pràctica, una reducció de les possibilitats d'implantació de centres de culte en l'àrea urbana residencial completament consolidada i fortament densificada.⁵⁵

Si bé la Llei 16/2009 determina que els plans d'ordenació urbanística municipal (POUM) han de preveure sòls amb la qualificació de sistema d'equipament comunitari on s'admetin els usos de caràcter religiós de nova implantació, d'acord amb les necessitats i les disponibilitats de cada municipi, les propostes adoptades fins al moment a Salt per dotar-lo de sòl degudament qualificat per a usos religiosos o les adoptades per ampliar aquests usos en zones industrials perifèriques, evidenciaven una certa provisionalitat en la resposta donada.

Veient, doncs, que la situació urbanística vigent a Salt no era l'adequada en tant que remetia l'ús religiós de nova implantació a un ús compatible amb els usos industrials del sector industrial —amb els conseqüents efectes sobre la cohesió social i territorial— a partir de 2011 un nou equip municipal va promoure una nova MPGOU. Aquesta modificació tenia com a objectiu adequar la regulació de l'ús religiós i aclarir la regulació relativa a la titularitat dels sistemes d'equipament comunitaris, a tenor de les previsions del mateix Text refós del Pla General. Calia, doncs,

54 "El gobierno de Mataró intenta legalizar la mezquita de Rocafonda", *La Vanguardia* (28/11/2016): <<https://www.lavanguardia.com/local/maresme/20161128/412236724162/mataro-rocafondas-mezquita-legalizar-terreno-industrial.html>>

55 AJUNTAMENT DE SALT. "Modificació puntual del Pla General d'Ordenació Urbana núm. 1/2012. Adaptació del PGOU a la Llei 16/2009, de centres de culte. Aprovació provisional", gener de 2013 [inèdit], p. 11-12.

regular la situació de les activitats existents d'usos religiosos a la trama urbana residencial i redefinir les claus identificatives del sistema d'equipaments comunitaris pel fet d'incloure l'ús religiós com a ús específic.

El mateix Text refós del PG determina que els sòls per a sistema seran, amb caràcter general, de titularitat pública, encara que podran ser de titularitat privada en aquells supòsits que així determini el PG o el planejament que el desenvolupi. De fet, la titularitat dels equipaments comunitaris és un concepte que no n'altera ni l'ús ni la destinació. Es proposa, doncs, una visió estratègica que permeti models més flexibles i, al mateix temps, que generi noves propostes que assoleixin en tot moment la consecució de l'interès general. Així, el fet que els sòls qualificats com a sistema d'equipaments comunitaris poguessin ser indistintament de titularitat pública o privada volia facilitar-ne la seva gestió. Per tant, tal com ha sustentat la jurisprudència, la titularitat no posa en dubte la consecució de l'interès general.

4.1.3. Un planejament urbanístic supramunicipal

L'ordenació i la previsió de sòls qualificats d'equipaments comunitaris per a usos religiosos es pot abordar també des d'un marc territorial més ampli, de caràcter supramunicipal. Els diferents plans directors urbanístics haurien d'obrir una segona fase de reflexió i ordenació en la qual s'abordés l'estructura territorial dels equipaments comunitaris, i entre aquests, els d'ús religiós. Atesa l'evident dispersió pel territori de la població que necessita aquest tipus d'ordenació, l'àmbit administratiu local presenta unes limitacions clares per donar solucions a un problema que planteja demandes urbanístiques lligades a l'estructura de la població del conjunt del sistema urbà. Mentre no s'acorda iniciar aquesta reflexió supramunicipal d'ordenació dels equipaments comunitaris d'ús religiós, són les administracions locals les que han d'abordar com donar resposta a aquestes necessitats ciutadanes.

Autors com Torres i Castro defensen que les administracions s'involucrin en la implementació de centres multireligiosos. Aquesta és la proposta que va sorgir a Figueres com a conseqüència de la nova Llei de cultes. El juliol de 2009 el consistori figuerenc anunciava que preveia urbanitzar uns terrenys situats a l'est de la ciutat, al costat del cementiri, per destinar-los a ampliar-lo, i al nou parc de les Confessions.⁵⁶ L'ampliació del cementiri en més de 16.000 m² també incloïa un espai per a enterraments d'altres religions al marge de la catòlica, com la musulmana. El ple ordinari de l'ajuntament del 3 de juny de 2010 va aprovar la MPGOU per possibilitar el projecte del parc de les Confessions i la reserva de sòl de cinc parcel·les per urbanitzar-les. En el Pla General vigent, aquest espai es classificava en part com a sòl urbanitzable amb planejament parcial aprovat i en part com a sòl urbanitzable no delimitat. Pel que fa la qualificació, es definia amb la clau 4c, serveis tècnics, amb l'objectiu de facilitar l'ampliació del cementiri. La modificació del Pla General permetria, a més de l'ampliació del cementiri, la construcció d'equipaments socials, de manera que l'àrea qualificada com a 4c passava a 4a (serveis tècnics) i 6a (equipaments).

El fracàs de l'operació va posar de manifest les mancances de les operacions urbanístiques unilaterals, que no tenen prou en compte l'opinió de les confessions «minoritàries» ni les seves necessitats reals.⁵⁷ I és que si bé el concepte *parc de les confessions*, o *centre multiconfessional*, pot gaudir de les simpaties de l'observador de mentalitat occidental, no acostuma a ser del gust de les confessions religioses que n'han de fer ús. A més, cal adaptar-lo sobretot a la realitat de cada cas. El que funciona en un lloc, no vol dir que hagi de fer-ho en un altre. De moment, l'Ajuntament de Figueres va encarregar a un professor de la Universitat de Girona un informe sobre la situació religiosa a la ciutat amb possibles vies de solució.⁵⁸

56 CREHUET, X. "Parc de les Confessions (Figueres)", *Territori* (31/12/2010): <http://territori.scot.cat/cat/notices/2010/09/parc_de_les_confessions_figueres_2696.php> .

57 TUBERT, G. "El parc interreligiós de Figueres, a l'aire", *Diari de Girona* (07/01/2015): <<https://www.diaridegirona.cat/alt-emporda/2015/01/04/parc-interreligios-figueres-laire/704212.html>>

58 FEU, J. "Diversitat religiosa, integració i cohesió social a Figueres. Estudi de la situació dels diferents col·lectius religiosos, dels seus problemes i necessitats. Eixos per a la configuració de polítiques públiques respectuoses amb la diversitat. Fase 2: característiques i necessitats per a les diferents confessions presents a la ciutat", Universitat de Girona, 2016 [inèdit].

4.2. Morir en pau: la qüestió funerària

La realització de ritus funeraris d'acord amb les creences pròpies és una manifestació de la llibertat religiosa, tal com es dedueix de l'article 2.1b de la LOLR, on es fa referència al «dret de tothom a rebre una sepultura digna, sense discriminació per motius religiosos» com a part del contingut essencial del dret fonamental. I és precisament en l'àmbit de la mort que les prescripcions religioses prenen un relleu important a l'hora de definir les pràctiques i els ens locals, un paper clau en el moment de donar resposta a una demanda cada cop més gran de noves necessitats. En efecte, el Decret legislatiu 2/2003, de 28 d'abril, pel qual s'aprova el Text refós de la Llei municipal i de règim local de Catalunya, estableix, a l'article 66j, que els municipis tenen competències pròpies en matèria de cementiris i serveis funeraris i la Llei 49/1978, de 3 de novembre, d'enterraments en cementiris municipals, estableix l'obligació dels ajuntaments de garantir que els enterraments es portin a terme sense discriminació, segons el que estableixin el difunt i la seva família.

La legislació general, més enllà del que impliquen els principis de no discriminació per motius religiosos i els acords bilaterals de l'Estat espanyol amb les tres confessions, no estableix gairebé res més de com es pot fer compatible la secular tradició funerària occidental amb els nous costums i rituals dels immigrants, que venen confirmades per les respectives confessions, així com amb les d'«arrelament notori», que hi contrasten vivament. Els acords de cooperació de l'any 1992, vigents en l'actualitat a tot l'Estat espanyol, reconeixen uns drets específics a les comunitats jueves i musulmanes en matèria de cementiris: el dret a la concessió de parcel·les específiques als cementiris municipals segons els ritus corresponents a les creences religioses, la possibilitat de posseir cementiris privats (arts. 2.5 i 2.6 de les Lleis 25 i 26/1992, respectivament) i s'hi afirma que es prendran les mesures oportunes per observar les regles tradicionals pròpies de cada confessió pel que fa a l'enterrament (inhumació, sepultura i ritus funeraris). Així, l'art. 2.5 de la Llei 26/1992 es refereix, per exemple:

«Los cementerios islámicos gozarán de los beneficios legales que establece el número 2 de este mismo artículo para los lugares de culto.

Se reconoce a las Comunidades Islámicas, pertenecientes a la "Comisión Islámica de España", el derecho a la concesión de parcelas reservadas para los enterramientos islámicos en los cementerios municipales, así como el derecho a poseer cementerios islámicos propios. Se adoptarán las medidas oportunas para la observancia de las reglas tradicionales islámicas, relativas a inhumaciones, sepulturas y ritos funerarios que se realizarán con intervención de la Comunidad Islámica local. Se reconoce el derecho a trasladar a los cementerios pertenecientes a las Comunidades Islámicas los cuerpos de los difuntos musulmanes, tanto los actualmente inhumados en cementerios municipales como los de aquéllos cuyo fallecimiento se produzca en localidad en la que no exista cementerio islámico, con sujeción a lo dispuesto en la legislación de régimen local y de sanidad.»

Es declara, doncs, el dret a traslladar als cementiris que formen part d'aquestes comunitats religioses els cossos dels difunts que haguessin estat inhumats en cementiris municipals o que haguessin mort en una localitat sense cementiri municipal. En relació amb aquesta tipologia de reserves, alguns autors consideren que aquesta possibilitat contravé els principis de la Llei 49/1978, ja que suposa una possibilitat de tornar a reintroduir la separació dels difunts a partir de les seves creences. Aquestes pràctiques poden xocar amb la legislació mortuòria de Catalunya, que estableix els procediments i les condicions sanitàries de les pràctiques sobre cadàvers i restes cadavèriques, dels cementiris i dels serveis funeraris públics i privats (Decret 297/1997).⁵⁹ En canvi, sí que ho permet la normativa autonòmica andalusa (Decret 95/2001) i valenciana (Decret 39/2005).

El ritus funerari islàmic, que presenta moltes semblances amb l'israelita —l'enterrament del cadàver en contacte directe amb la terra i sense fèretre— entra en col·lisió directa amb la normativa administrativa sobre policia mortuòria, que prohibeix la inhumació sense fèretre. Altres confessions menys rellevants també presenten característiques especials pel que fa al fèretre i al lloc d'enterrament. Així, per exemple, els budistes consideren que el cos del difunt ha de romandre immòbil al lloc on s'ha produït la defunció com a mínim durant tres dies, d'altres mostren reticències a l'autòpsia, però, en tot cas, les exigències religioses depenen de la flexibilitat que els seus membres mostren davant els requisits mínims exigits per les lleis vigents. Així doncs, en el cas dels budistes, quan

⁵⁹ Reglament de policia mortuòria de 25 de novembre de 1997, aprovat pel Decret 297/1997.

el compliment d'aquest precepte no és possible es demana que el període d'immobilitat sigui com més llarg millor i que, en cas que calgui manipular o traslladar el cos, sigui un lama qui ho faci.⁶⁰

La qüestió funerària, però, encara no és present en la majoria de municipis amb la intensitat que s'espera, o ho ha començat a fer arran de la crisi sanitària provocada per la Covid-19, que ha incrementat les defuncions, però, sobretot, ha limitat les repatriacions de cadàvers, especialment entre la població marroquina.⁶¹ La comunitat musulmana, la més nombrosa a Catalunya (i encara jove) repatria la majoria de cadàvers al seu país d'origen, especialment el Marroc, amb un cost que normalment oscil·la entre els 5.500 i els 7.000 euros. És per tot plegat que les comunitats islàmiques han començat a preocupar-se per la concessió de parcel·les reservades per a enterraments islàmics en cementiris municipals o propis.⁶²

En definitiva, són tres les categories amb les quals podem agrupar les principals controvèrsies entorn de la compatibilització de rituals funeraris d'origen religiós amb la normativa aplicable a Catalunya: les característiques de l'enterrament, les característiques de les parcel·les i la gestió de les parcel·les. Per ajudar els consistoris i els agents funeraris, la DAR ha elaborat també unes guies «per al respecte a la diversitat de creences en l'àmbit funerari», la primera de les quals data de 2008.⁶³ La guia recull la normativa vigent en aquest àmbit, les principals peticions de les diferents confessions religioses, així com recomanacions d'actuació. L'any següent va aparèixer *Recomanacions per a la gestió de la diversitat religiosa en l'àmbit dels cementiris* (2009) i el 2018 es va publicar la nova *Guia per al respecte a la diversitat de creences als cementiris de Catalunya*, una edició revisada i ampliada de la guia *Recomanacions...*, editada el 2009 i que utilitza un material previ que va editar l'any 2013 l'OPRE adaptat a les especificitats i la normativa pròpia del nostre país.⁶⁴ En un caràcter ja més intern, propi dels tanatoris, s'ha publicat *Duellum: no tan sols. Guia sobre celebracions funeràries de creences*, fruit del conveni de col·laboració entre la Direcció General d'Afers Religiosos, l'Associació UNESCO per al Diàleg Interreligiós (AUDIR) i l'empresa Mémora Serveis Funeraris.⁶⁵ En l'àmbit municipal, principalment a Barcelona, s'han elaborat també informes de la situació.⁶⁶

4.2.1. Les característiques de l'enterrament

Quant a les característiques de l'enterrament, la guia adverteix de la prohibició de la inhumació sense fèretre, davant la qual no és possible fer excepcions a les lleis democràtiques que es basen en raons sanitàries per avalar l'obligatorietat de l'ús del fèretre. Davant d'això, l'Ajuntament de la Ciutat Comtal, a través de l'empresa Cementiris de Barcelona, SA, ha anat negociant acords amb les comunitats, com ara permetre la utilització de fèretres amb forats que facilitin el contacte simbòlic del cos amb la terra.⁶⁷ En general, en aquells casos en què hi ha incompatibilitats entre les qüestions religioses i la legislació vigent, es poden cercar solucions creatives satisfactòries per a totes les parts.⁶⁸

La petició d'algunes confessions de no fer l'exhumació en la pràctica també és molt difícil d'assumir, és a dir, que no és possible disposar d'una tomba per al mateix difunt a perpetuïtat. Si no es té prou espai, cal argumentar-ho

60 DIVERSOS AUTORS. *Guia per al respecte a la diversitat de creences en l'àmbit funerari*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, p. 23, 2008. No és el lloc ni el moment de fer un repàs dels costums funeraris de les diferents confessions presents a Catalunya, molt ben explicades, d'altra banda, a les guies de la Generalitat.

61 Entrevista a Josep Palacios Manuel, tècnic assessor de Ciutadania i Convivència de l'Ajuntament de Mataró (05/06/2018).

62 N'hi ha a Saragossa (originàriament ho va ser de la guàrdia mora de Franco), Sevilla, Granada, Fuengirola, Madrid, etc., i a Catalunya, a Manresa, Calonge, Sant Feliu de Guíxols i al cementiri de Collserola a Barcelona. Per als jueus, també hi ha a Barcelona un espai al cementiri municipal de les Corts (Recinte Hebreu).

63 GENERALITAT DE CATALUNYA. *Guia per al respecte a la diversitat de creences en l'àmbit funerari*, Barcelona, Entitat Autònoma del Diari Oficial i de Publicacions, 2008.

64 IGLESIAS, A. (coord). *Guia per al respecte a la diversitat de creences als cementiris de Catalunya*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 2018.

65 <<http://governacio.gencat.cat/ca/detalls/Article/Duellum>>

66 MARTÍNEZ, R.; FONS, C.; GRIERA, M. *Cementiris i diversitat religiosa a Barcelona. Un estat de la qüestió*. Resum executiu, UAB - Ajuntament de Barcelona, 2016.

67 MARTÍNEZ, R.; FONS, C.; GRIERA, M. *Cementiris i diversitat religiosa a Barcelona. Un estat de la qüestió*. Resum executiu, UAB - Ajuntament de Barcelona, p. 6, 2016.

68 MARTÍNEZ, R. et al. *Cementiris...*, p. 12.

davant el grup religiós implicat i es pot plantejar, si escau, la possibilitat d'habilitar osseres exclusives per a determinades confessions i que altres membres de la mateixa tradició reutilitzin les tombes d'acord amb les comunitats religioses locals. També cal entrar en negociacions amb la comunitat religiosa sol·licitant per saber si acceptaria nínxols externs convenientment orientats en comptes de sepultures soterrades o tombes, les quals també podrien estar integrades per diversos nínxols subterranis. En cas que no sigui possible, es recomana que el cost addicional de la construcció de la parcel·la i de l'ocupació de sòl recaigui en la comunitat usuària de la parcel·la.

Al nostre país, les peticions especials d'incineració de determinats grups religiosos, la majoria procedents de l'Àsia Oriental, de poder incinerar sense fèretre o a l'aire lliure també estan prohibides per la llei. Si bé no és possible fer excepcions, es recomana que es prevegin espais annexos als crematoris de nova construcció per poder-hi celebrar rituals i oracions i que, si cal, s'ampliï la capacitat d'aquests espais.

4.2.2. Les característiques de les parcel·les

Pel que fa a les característiques de les parcel·les, els acords de cooperació signats amb l'Estat espanyol l'any 1992 reconeixen a la Federació de Comunitats Israelites d'Espanya i la Comissió Islàmica d'Espanya el dret a posseir-ne de separades o, fins i tot, cementiris propis.⁶⁹ Davant d'això, les administracions han de tenir en compte que l'afavoriment de la cohesió social per sobre de la segregació per motius de creença, religió o cultura és un bé que cal protegir, motiu pel qual no és gens recomanable que es creïn, i encara menys amb fons públics, cementiris separats per a confessions religioses, tot i que l'existència d'aquests cementiris seria legal.

En tot cas, la creació de parcel·les separades a l'interior d'un mateix cementiri pot ser una millor solució davant la petició, justificable, d'alguns col·lectius religiosos de respectar determinats preceptes en la inhumació. Ara bé, també en aquest supòsit caldria respectar algunes bones pràctiques. En primer lloc, que aquestes parcel·les es creïn en el marc d'un únic cementiri públic compartit, sempre que sigui possible, o fins i tot que es valori la possibilitat de crear parcel·les d'àmbit supralocal mancomunades, en forma de consorci, en el cas de comarques o zones on hi hagi una demanda creixent.

Quan es creïn parcel·les confessionals a l'interior dels cementiris, cal adoptar les mesures oportunes perquè les tombes puguin estar orientades d'acord amb els preceptes propis de cada confessió (sobretot, en referència a la fe bahà'í, l'islam i el judaisme). Pel que fa a l'accés, es recomana que no se'n construeixi cap d'especial directe a la parcel·la, i que la parcel·la s'integri dins el complex de nínxols del cementiri sense cap tipus de discriminació ni privilegi. En cas que la comunitat de referència no s'avingui al fet que no hi hagi separació, se n'hi pot instal·lar una de vegetal amb arbustos o altres plantes que no crearia cap ruptura dins el cementiri ni tampoc una segregació severa. Es desaconsella, doncs, la «segregació severa».

4.2.3. La gestió de les parcel·les als cementiris

Respecte a la gestió dels cementiris o les parcel·les, cal dir que a Catalunya hi ha actualment tres maneres diferents de gestionar una parcel·la: en alguns casos, l'ajuntament ha cedit la gestió del terreny i la gestió i el manteniment de les tombes a una comunitat religiosa; en d'altres, és l'ajuntament qui gestiona el terreny i les tombes, i, finalment, que la comunitat religiosa gestioni les tombes i l'ajuntament, el terreny de la parcel·la.

És convenient que aquestes parcel·les siguin de titularitat pública, i que qui les gestioni sigui l'administració local en coordinació amb les diferents confessions religioses. La gestió municipal té l'avantatge de facilitar la presa de decisions i l'adequació d'aquestes decisions a les demandes reals locals. És important que la creació d'una parcel·la vagi precedida de l'existència i la petició expressa i formal d'una confessió religiosa present al municipi, i que aquesta petició es faci de manera consensuada amb les comunitats locals d'aquesta confessió/avaluació prèvia de quin ha de ser l'ús real d'aquesta parcel·la a mitjà termini per assegurar-se que la comunitat sol·licitant en farà ús. Fins i tot es pot exigir a la comunitat sol·licitant que adopti mesures per garantir l'amortització de la despesa, com ara una aportació econòmica de compromís d'ús per a un determinat nombre de tombes. Ara bé, destinar di-

69 IGLESIAS, A. (coord). *Guia per al respecte...*, p. 16-17.

ners públics al finançament dels enterraments en aquestes parcel·les confessionals suposaria una discriminació envers les persones d'altres confessions religioses i opcions de pensament.

Donar la gestió del terreny i de les tombes, o bé només de les tombes, únicament a la comunitat religiosa local sol·licitant pot provocar que la parcel·la sigui més ben acceptada per aquesta comunitat, però també que la comunitat religiosa local determini qui hi tindria accés i qui no. En aquest cas, cal que l'administració hi estableixi un contacte permanent, però el més recomanable, segons la DAR, és que les parcel·les confessionals siguin gestionades íntegrament per l'administració local (ajuntament o mancomunitat) en coordinació amb les entitats religioses, quan escaigui, perquè totes les persones d'una determinada confessió que ho desitgin pugui ser enterrades a la parcel·la corresponent.⁷⁰

La gestió de les tombes es pot fer a mesura que hi hagi defuncions de membres de la tradició religiosa corresponent o bé a l'instant, prèviament les comunitats religioses locals hagin adquirit els drets d'un percentatge de les tombes en el moment dels acords de creació de la parcel·la. Ara bé, és recomanable que la concessió de les tombes de les parcel·les confessionals s'efectuï amb la mateixa taxa municipal per a tothom, i que l'administració actuï igual amb tots els col·lectius i amb totes les persones, sigui quina sigui la seva opció de pensament, de consciència o de religió. En qualsevol cas, també són necessaris acords formals entre l'administració local i la comunitat religiosa local sol·licitant mitjançant la signatura d'un conveni o d'un acord de creació i d'ús.

Per acabar, «l'adaptació dels nostres cementiris a aquest nou panorama religiós no serà ràpida ni fàcil; en tot cas, no té sentit dilatar-la en el temps», segons s'afirma a la guia.⁷¹ Tanmateix, aquest no és el sentiment general que hem copsat en uns quants municipis, alguns amb percentatges de població musulmana important. Actualment, hi ha quatre cementiris a Barcelona de competència municipal que ofereixen parcel·les específiques per a musulmans i jueus (les Corts, Sant Andreu, Montjuïc i Collserola), així com en un grapat d'altres municipis catalans. En el cas del Centre Bahà'í de Barcelona, disposen d'una parcel·la al cementiri de Roques Blanques, que no és de competència municipal, atès que és cementiri privat, gestionat per l'empresa Number, SL. Per tant, l'Ajuntament de Barcelona no participa com a actor en aquesta negociació. No obstant això, cal dir que la gestió funerària a Barcelona amb les comunitats jueves i musulmanes ha estat diferent per les diferències entre les mateixes comunitats. En les primeres concessions, l'ajuntament va cedir la gestió, tant del terreny com de les tombes, a les comunitats religioses corresponents, fins que Cementiris de Barcelona, SA s'ha anat ocupant, primer, de la construcció de les tombes i després, també, del manteniment de l'espai en les darreres concessions. Aquesta diferència en la gestió respon a un canvi històric i a la tendència de l'empresa gestora de descentralitzar i professionalitzar la gestió de l'enterrament per apropar-se a altres models europeus i evitar problemes de manteniment i controvèrsies derivades de les qüestions econòmiques.⁷² Des de Cementiris de Barcelona, SA es reconeix que la decisió de qui pot ser enterrat o no al nou recinte de Collserola seguirà depenent de les comunitats islàmiques, malgrat que encara no ha quedat clar quines d'aquestes comunitats hi participaran i com ho faran. En altres municipis catalans és habitual que s'exigeixin requisits d'empadronament o d'anys de residència al lloc per poder ser enterrat a les parcel·les específiques, a banda de l'autorització de l'associació islàmica corresponent.

En un futur, és possible que les comunitats musulmanes acabin fent el paper d'intermediaris, amb l'existència «d'interlocutors comunitaris» que transmetin les necessitats col·lectives, identifiquin les demandes i duguin a terme les negociacions pertinents.

4.3. La convivència als centres escolars: indumentària, interacció i prescripcions alimentàries

Els centres educatius són, ara com ara, «un espai privilegiat de formació en ciutadania i d'adquisició d'hàbits de socialització i relació».⁷³ L'escola és, doncs, un espai de relació de primer ordre pels nouvinguts, així com també per les primeres generacions nascudes aquí però que provenen de famílies amb cultura i religió diferents. En la

70 IGLESIAS, A. (coord). *Guia per al respecte...*, p. 20.

71 IGLESIAS, A. (coord). *Guia per al respecte...*, p. 6.

72 MARTÍNEZ, R. et al. *Cementiris...*, p. 11.

73 BALLESTEROS, Neus; CANIMAS, Joan; GÓMEZ, Joan; GORDÓ, Gené; IBÁÑEZ, Eduard. *Guia per al respecte a la diversitat de creences als centres educatius de Catalunya*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, p. 8, 2015.

mesura que cal vetllar perquè així sigui, com per la resolució de conflictes que es puguin generar en la pròpia escola per aquesta mateixa diversitat, l'administració local també hi té molt a dir. Un dels reptes que tenen les regidories d'Educació dels nostres consistoris és donar resposta, en primer grau, a les queixes i els conflictes que es poden generar a les escoles de resultes de la vulneració del respecte a la diversitat religiosa i les seves expressions, com ara les prescripcions alimentàries per motiu religiós als menjadors escolars o la imposició de formes de vestir que atempten contra algunes preteses prescripcions d'indumentària.

La competència general, dins la matèria de l'educació, correspon a l'Estat, però són les CCAA les que n'han assumit la competència, el desenvolupament i l'execució. Cal dir que les competències municipals són escasses, tot i que la Generalitat té la potestat legislativa de definir un àmbit molt superior de responsabilitats municipals en matèria educativa, en cas que així ho vulgui.⁷⁴ Es pot donar el cas que la legislació, que protegeix la diversitat i l'expressió religiosa, es contradeixi amb la normativa pròpia dels centres públics i privats, així com en la manera de fer del claustre de professors. Llavors, inspecció o la mateixa regidoria d'Ensenyament dels ens locals és fàcil que acabi rebent les queixes dels pares dels alumnes, o dels mateixos professors, que no saben com resoldre una situació.

Per mirar de canalitzar, doncs, aquests reptes, la DAR de la Generalitat va editar el 2010 la *Guia per al respecte a la diversitat de creences als centres educatius de Catalunya*, amb edició revisada i ampliada el 2015, en la qual s'exposa la normativa que cal seguir i els criteris per a la seva aplicació, a l'hora que aborda les festes religioses als centres, el vestuari i l'ús de símbols, l'alimentació als menjadors escolars, les matèries del currículum escolar i el dol en el context educatiu.

Quant al vestuari, és cert que l'ús del mocador, o hijab, per part de les dones musulmanes a Occident s'interpreta també com un mitjà d'autoafirmació identitària que no té a veure únicament amb la religió. Ara bé, és fàcil que concepcions ideològiques errònies sobre la laïcitat del centre, així com de discriminació del gènere femení, pugui fer creure al professorat que el seu ús sigui inapropiat per a les alumnes del centre. Amb tot això s'ha de tenir clar que el dictamen del Comitè de Drets Humans de 5 de novembre de 2004, a l'apartat 6.4, diu que «la llibertat de manifestar la religió pròpia comprèn el dret de portar en públic indumentària que estigui en consonància amb la fe o la religió de la persona», i que la seva vulneració pot comportar una violació de l'article 18 del Pacte Internacional de Drets Civils i Polítics, en el seu paràgraf 2.⁷⁵

En aquest aspecte, la *Guia...* entén que hi ha elements de la roba de vestir, com la xaila, el hijab, el turbant sikh o la quipà, que no perjudiquen l'infant i l'adolescent, «sempre analitzant cadascuna de les activitats escolars, considerades amb prudència i objectivitat». Amb tot, sí que posa reserves a l'ús del nicab o el burka, perquè s'entengui que dificulten la visió i el moviment del cap, de les mans i dels braços de qui els porta; impedeixen veure el rostre, un factor important en les relacions socials i educatives, i oculten la presència del menor d'edat, la qual cosa podria afectar negativament el desenvolupament de la personalitat i suposaria un atemptat a la seva dignitat.

Un altre aspecte amb el qual es troben els centres, especialment pel que fa a l'Educació Primària, són les prescripcions alimentàries especials per raons religioses que exigeixen determinats alumnes als menjadors escolars. En efecte, per a molta gent la seva alimentació també està subjecta a regles i normes concretes de la religió a la qual pertanyen, i que ho són, o creuen que són, d'obligat compliment. Una manifestació d'això són, entre d'altres, les

74 En grans línies, podem resumir les competències municipals en educació, d'acord amb la normativa estatal, en:

- Dret a participar en la programació general de l'ensenyament (article 25 de la LBRL), i en particular en els següents òrgans (article 30 i següents de la LODE): Consell Escolar de l'Estat, Consell Escolar de la Comunitat Autònoma i, si escau, els consells escolars d'altres àmbits territorials.
- Creació, construcció i manteniment de centres docents públics (article 25.2 de la LBRL).
- Participació en la gestió dels centres docents, i en alguns casos creació, especialment destacada en l'àmbit de l'educació infantil, els ensenyaments artístics, l'educació d'adults i la formació professional.
- Vigilància del compliment de l'escolaritat obligatòria i en l'admissió d'alumnes als centres (art. 25 de la LBRL).
- L'article 28 de la LBRL parla d'aquelles activitats complementàries o de suport a l'activitat docent que poden realitzar els municipis, com, per exemple, els programes i els centres de suport pedagògic, la dotació de personal especialitzat i de material i equipaments, el suport financer d'activitats extraescolars, el transport escolar i el servei de menjador, etc.

75 Ara bé, més endavant diu: «El Comitè recorda que la llibertat de manifestar la pròpia religió o les pròpies creences no és absoluta i pot estar subjecta a limitacions prescrites per la llei i que siguin necessàries per protegir la seguretat, l'ordre, la salut o la moral pública o els drets i les llibertats fonamentals dels altres» («espais públics»), a *Dictamen del Comitè de Derechos Humanos emitido a tenor del párrafo 4 del artículo 5 del protocolo facultativo del Pacto Internacional de Derechos Civiles y Políticos*: <https://bit.ly/2MDexTI>.

prescripcions en matèria d'alimentació halal per als musulmans o kosher per als jueus, a més de regles de dejuni estrictes, com, per exemple, en el període del ramadà en el cas de l'islam.

Les respostes dels centres educatius de Catalunya a aquesta qüestió són diverses. Si bé la majoria han anat trobant solucions respectuoses i operatives, hi ha alguns centres que mostren, per diferents motius, reticències a aquesta qüestió i situen l'alumnat i les seves famílies en la disjuntiva de fer servir el menjador escolar sense seguir els preceptes alimentaris o bé no utilitzar-los i seguir-los a casa seva o en un altre lloc, vulnerant, tot sigui dit, la legislació.⁷⁶ I és que, de fet, l'acord signat amb la Comissió Islàmica esmenta, a l'article 14.4 expressament, que «es procurarà l'adequació de l'alimentació d'acord amb els preceptes religiosos islàmics, així com l'horari de menjar durant el mes de dejuni (ramadà)» als centres o establiments públics i dependències militars, centres docents públics i privats concentrats.

Aquest aspecte, però, no està present en la legislació sectorial d'àmbit estatal, malgrat que pugui estar compresa de manera implícita a la LOLR dins el contingut de la llibertat religiosa. Així, l'Ordre de 24 de novembre de 1992, del Ministeri d'Educació, estableix que pertoca al Consell Escolar l'aprovació de menús d'acord amb necessitats dietètiques, mesura merament supletòria per a aquelles comunitats que no hagin aprovat normativa pròpia. També a escala estatal, l'article 40 de la Llei 17/2011, de seguretat alimentària i nutrició, fa referència a «les mesures especials dirigides a l'àmbit escolar» i als menús especials que han d'oferir els menjadors per motius de salut (al·lèrgies, intoleràncies...), però, en canvi, no s'hi esmenten les raons d'ordre religiós.

En el cas concret de Catalunya, els menjadors escolars de centres de titularitat del Departament d'Educació són regulats pel Decret 160/1996, de 14 de maig, i per la Resolució ENS/1615/2011, de 17 de juny, pels quals es determina el preu màxim de la prestació del servei escolar de menjador. Als articles 16.2 i 16.3 es planteja, de forma ambigua, la possibilitat d'oferir menús especials «atenent el correcte equilibri dietètic i tenint cura de la variació i la presentació dels aliments». Al 16.3, s'afirma que «el Departament d'Ensenyament elaborarà les recomanacions nutricionals i assessorarà els centres i les empreses encarregades del servei escolar de menjador, tot en coordinació amb el Departament de Sanitat i Seguretat Social».

Més enllà d'això, les recomanacions de la guia del DAR també apunten a no augmentar innecessàriament el nombre d'opcions de menú (menú ordinari, menú de règim i menú vegetarià). En altres aspectes, també insisteixen a no vulnerar mai el dret a la igualtat de tracte pel que fa a beques o ajuts de menjador argumentant qüestions de diversitat dietètica o cultural i fugir de reticències causades per actituds poc respectuoses amb la pluralitat.⁷⁷

La comunitat islàmica, però, no troba plenament satisfactòria la solució dels menjadors públics catalans. Una bona mostra —no sabem fins a quin punt representativa— de la percepció musulmana sobre aquesta qüestió es pot trobar en aquest manifest publicat a la web *McIslamofobia* el 3 de juliol de 2016:

«La gestió de la diversitat en el marc normatiu [...] hem constatat com s'invisibilitza la normativa referent a la possibilitat d'accés de menús halal. De fet, en relació amb la gestió de la diversitat, en l'àmbit de menjador, no trobem legislació catalana que incorpori una perspectiva intercultural o una gestió en atenció a la diversitat. D'altra banda, les diferents guies que proporciona la Generalitat de Catalunya, a més d'invisibilitzar, augmenten la confusió en relació amb els menús especials per al col·lectiu musulmà.

Direcció General d'Afers Religiosos

Es constata l'existència d'una *Guia per al respecte a la diversitat de creences als centres educatius de Catalunya*[3], però malauradament aquesta no especifica clarament quina és la reivindicació de la comunitat musulmana en relació amb els menús escolars halal, atès que indica que l'alumnat musulmà pot generar sol·licituds de menús halal, vegetarians o lliures de porc (p. 172) i crear la falsa idea

⁷⁶ DIVERSOS AUTORS. *Guia per al respecte a la diversitat de creences als centres educatius de Catalunya*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, p. 35, 2015.

⁷⁷ DIVERSOS AUTORS. *Guia per al respecte...*, p. 35-36.

que els menús vegetarians o lliures de porc serien satisfactoris per a la comunitat musulmana, quan en realitat els accepten resignats i com a mal menor.

Si bé a la pàgina 23 de la guia s'indica clarament la importància de respectar el principi de legalitat [...], a la pàgina 35 el contradiu i estableix las bases d'una instrucció que contradiu l'article 14.4 de la Llei 26/1992, i fins i tot de la Llei 17/2011, de seguretat alimentària i nutrició: "1) Es pot facilitar l'exercici del dret de llibertat religiosa sense que calgui augmentar exageradament el nombre d'opcions. Sovint es pot resoldre la situació amb diferents adaptacions (menú ordinari, menú de règim i menú vegetarià). Tal com s'ha dit, es pot demanar el suport que ofereixen el Departament d'Ensenyament i el Departament de Salut."

Això implica que en molts col·legis i escoles públiques de Catalunya es vulgui solucionar la demanda legítima d'un menú conseqüent amb les prescripcions islàmiques, tal com diu la Llei 26/1992, amb un menú vegetarià o simplement sense carn de porc.

En definitiva, afirmen: "El sentiment de desemparament institucional que pateixen les famílies musulmanes i que socialitzen els seus fills és símptoma d'una mala gestió de la diversitat i té una conseqüència directa en la percepció que tenen els musulmans, alumnes i pares, de si mateixos i de la societat i les institucions que els envolten. Això té repercussions directes en la construcció de la identitat." ⁷⁸

En aquest sentit, com a exemple de bona pràctica pel que fa al menú halal es posava l'escola Alexandre Galí de Badalona, que subministrava l'empresa BarnaLleure. Aquestes pressions ajuden a explicar que l'Ajuntament de Barcelona enviés, el juny de 2016, una instrucció a les escoles de la ciutat de Barcelona perquè en el moment de licitar les concessions dels serveis de restauració introdueixin en el plec de prescripcions tècniques requisits perquè l'alimentació servida, a més de variada, inclogui la diversitat i els menús halal. Així doncs, al punt tres de les instruccions s'especifica en concret: ⁷⁹

«3. Diversitat de menús. Les empreses adjudicatàries dels serveis de menjador i les cuines pròpies dels centres educatius han de garantir la singularitat de menús que demanin les famílies per motius culturals, religiosos i per situacions de règim especial per prescripció mèdica. De la mateixa manera, han de procurar que el fet de proporcionar un menú específic no suposi un encariment del servei.»

A més, en un quart punt exigeix un altre requisit important perquè això sigui possible: «S'han de buscar adaptacions i oferir un màxim de quatre menús que donin resposta a les demandes més significatives o a les dels col·lectius amb més representació.»

Des del punt de vista tècnic, cal constatar que la comunitat islàmica és molt diversa i plural i, més enllà del que digui una entitat o una altra, hi ha musulmans amb punts de vista diversos, és a dir, n'hi ha que consideren que un menú vegetarià o un menú sense porc no resol la seva demanda, però encara no podem saber quin és el volum numèric que dona suport a un argument o a un altre.

Altres problemes amb els quals es poden trobar les escoles i els menjadors escolars quant a l'alimentació són, per exemple, infants que es neguen a menjar durant el període del ramadà, i és en aquest sentit important que el col·lectiu docent sigui conscient que els infants no hi estan obligats per la llei islàmica i que cal buscar consensos

78 Des de la web esmentada es fa les següents propostes:

«- Modificació legislativa del Decret 160/1996, en què s'incloguin aquells aspectes necessaris que ja esmenta la Llei 17/2011, de 5 de juliol, de seguretat alimentària i nutrició, així com els relacionats amb les necessitats de la diversitat cultural i religiosa, especialment els que recull la Llei 26/1992, relatius a l'alimentació halal. Mentre aquest fet no es produeix, fora necessari generar una instrucció clara a tots els centres educatius públics i concertats de Catalunya, junt amb una campanya d'informació i formació, per sensibilitzar la comunitat educativa.

- Actualització de la normativa reguladora de menjadors escolars a la web del Departament d'Ensenyament.

- Cal fer, de les diferents guies mencionades, documents més aclaridors i acords amb la legislació vigent (art. 14.4, Llei 26/1992), per tant, una modificació que permeti explicar millor què és un menú halal i quines són les demandes reals de la comunitat musulmana en matèria de menjador escolar» (*Proposta de menú halal a les escoles públiques de Catalunya*: <http://mcislamofobia.org/proposta-menu-halal-les-escoles-publicues-catalunya>).

79 "Instrucció sobre la diversitat alimentària dels menjadors escolars als centres educatius gestionats pel Consorci d'Educació de Barcelona".

amb els pares per dissuadir-los d'aquesta actitud.⁸⁰ En aquesta situació, no és improbable que hi hagi d'intervenir l'ajuntament com a mediador amb la comunitat corresponent o exigint el compliment del «dret del menor».⁸¹

El ramadà a les escoles, almenys en cursos superiors, provoca també distorsions en l'activitat dels alumnes, tant per mantenir l'atenció com per dur a terme alguns exàmens o l'assistència a colònies i convivències. Aquí cal recordar, també, el que diuen els acords de cooperació a l'article 12:

«3. Los alumnos musulmanes que cursen estudios en centros de enseñanza públicos o privados concertados estarán dispensados de la asistencia a clase y de la celebración de exámenes en el día del viernes durante las horas a las que se refiere el número 1 de este artículo y en las festividades y conmemoraciones religiosas anteriormente expresadas, a petición propia o de quienes ejerzan la patria potestad o tutela.»

Aquesta prescripció pot xocar amb la bona marxa del centre i cal, doncs, aplicar-la amb sensibilitat i prudència.

Igualment, una interpretació restrictiva de l'Alcorà pot fer tirar enrere els pares a deixar participar el fills en activitats lúdiques i sortides amb altres nois i noies. El repte de la interculturalitat suposa, en aquest cas, la cessió d'ambdues parts. El tècnic municipal és aquí també important, i en algun cas s'ha fet intervenir el consolat del país d'origen.

Finalment, una altra de les opcions que la DAR, directament o a través dels ajuntaments, proporciona als centres educatius són activitats de formació a càrrec dels tècnics de la mateixa Direcció General, amb el permís de l'inspector, motiu pel qual és habitual que cada cop més les administracions locals (Salt, Olot, etc.) intervinguin per programar, en horari sovint escolar, xerrades de formació sobre temes relacionats amb la diversitat religiosa, especialment per a mestres i professors, com ara sobre el ramadà, la indumentària i l'expressió de la diversitat religiosa en general.

En aquest àmbit, els tècnics municipals detecten, però, poca comunicació, i, per tant, col·laboració, entre la DAR i el Departament d'Ensenyament. A més, l'actitud de l'equip directiu i el claustre és cabdal per a una bona gestió de la diversitat religiosa als centres públics catalans i, per tant, s'hi veu més capacitat d'integració de les diferències en el marc comú de la convivència i la ciutadania.

En definitiva, entre les pautes que s'exposen hi ha el rebuig a solucions ancorades en posicions dogmàtiques exclusivistes, la defensa del bé superior del menor, el reconeixement dels valors que fonamenten la pràctica educativa i la convivència social, l'adopció d'una exquisida sensibilitat vers els drets fonamentals i una concepció de l'escola com un àmbit on s'ensenya, s'aprèn i es practica una ètica compartida.

4.4. Ús d'equipaments, espais i vies públiques

4.4.1. Qüestions generals

En una societat democràtica, l'espai urbà no és només un àmbit de circulació, sinó també de participació (STC 66/1985, FJ 3).

Cada cop és més freqüent que les entitats religioses s'adreixin a l'administració per sol·licitar l'ús puntual d'equipaments de titularitat municipal, com ara poliesportius o centres culturals, per celebrar-hi determinats actes o

80 Entrevista a Andreu Bové (Salt).

81 Article 237-11 de la Llei 25/2010, de 29 de juliol, del llibre segon del Codi Civil de Catalunya, relatiu a la persona i la família:

«Prestació d'aliments per tercers:

1. L'entitat pública o privada, o qualsevol altra persona que presti aliments, si la persona obligada no ho fa, pot repetir contra aquesta darrera o els seus hereus les pensions corresponents a l'any en curs i a l'any anterior, amb els interessos legals, i subrogar-se de ple dret, fins a l'import assenyalat, en els drets que l'alimentat té contra la persona obligada a prestar-los, llevat que consti que es van donar desinteressadament i sense ànim de reclamar-los.

2. A petició de l'entitat pública o privada, o de les persones que prestin els aliments quan la persona obligada no ho fa, o del ministeri fiscal, l'autoritat judicial pot adoptar les mesures pertinents per assegurar el reintegrament de les bestretes. També pot adoptar les mesures pertinents per assegurar el pagament dels aliments futurs, després d'escoltar l'alimentat i les persones obligades.»

festivitats per difondre informació i el missatge religiós amb l'establiment de taules informatives, o fins i tot per a la realització de projectes educatius, culturals, socials, esportius.

La legislació també empara, en aquest punt, les entitats religioses com una manifestació més de la llibertat religiosa. L'article 6 de la Llei estableix que s'ha de garantir a les comunitats religioses un tracte igualitari i no discriminatori en les cessions i autoritzacions d'ús d'equipaments i espais públics, d'ús privatiu del domini públic, d'ocupació temporal de la via pública o d'ús de béns patrimonials per dur a terme activitats esporàdiques de caràcter religiós.⁸² La LOLR enumera, entre les diferents manifestacions expressades a l'article 2, algunes que tenen una dimensió interna i altres, externa. La dimensió externa es pot concretar en diferents activitats que, segons quina sigui la seva naturalesa i l'àmbit territorial d'exercici, estan sotmeses no només a la LOLR, sinó a totes les disposicions normatives que regulen l'activitat concreta de què es tracti. L'art. 2.1.c especifica el dret a «rebre i impartir [...] informació religiosa de qualsevol índole, ja sigui oralment, per escrit o amb qualsevol altre procediment» i el 2.1.d. comprèn el dret a reunir-se o manifestar-se públicament amb fins religiosos.

La Llei 16/2009, dels centres de culte (art. 6),⁸³ i el Decret 94/2010, de 20 de juliol, que la desenvolupa, estableixen criteris específics per gestionar aquestes peticions. Tanmateix, encara persisteixen entre alguns ajuntaments disparitat de respostes a aquestes peticions, en què s'arriben a establir requisits que van més enllà d'allò que és legalment exigible a una entitat religiosa, com ara l'exigència que estiguin inscrites en altres registres diferents als d'entitats religioses que gestiona el Ministeri de Justícia.

Davant d'aquesta situació, la Generalitat ha elaborat i distribuït la "Guia per al respecte a la diversitat de creences a la via pública" (2015), la número 4 de les *Guies sobre la diversitat religiosa*, que aborda les demandes de les entitats religioses per dur a terme activitats a la via pública i en equipaments públics. És la traducció de la guia *Vía pública y libertad religiosa*, editada per l'Observatorio del Pluralismo Religioso en España (2013) i ampliada i adaptada a la normativa catalana. Així mateix, l'OAR de l'Ajuntament de Barcelona ha editat dos opuscles titulats *Què cal saber per fer una activitat religiosa en un equipament públic?* i *Què cal saber per fer una activitat religiosa al carrer?*, dos protocols d'actuació per facilitar la «mesura de govern sobre la garantia del tracte igualitari a les entitats religioses quant a la realització d'activitats puntuals a l'àmbit públic», i que poden servir de guia també per a altres municipis.⁸⁴

L'ocupació de la via pública està regulada per les disposicions reguladores del patrimoni de les administracions públiques i hi incideix la normativa sobre soroll. A part de la legislació ja mencionada, cal tenir en compte:

- La Llei orgànica 9/1983, de 15 de juliol, reguladora del dret de reunió (modificada per la Llei orgànica 9/1999, de 21 d'abril). L'article 1.2 entén per reunió la concurrència concertada i temporal de més de vint persones amb una finalitat determinada.
- La Llei 33/2003, de 3 de novembre, del patrimoni de les administracions públiques.
- L'article 84 de la Llei 33/2002 estableix la necessitat de títol habilitant per ocupar béns de domini públic de forma que excedeixi el dret d'ús que, si escau, correspon a tots. S'entén que hi ha un ús especial quan concorren circumstàncies singulars de perillositat, d'intensitat d'ús o altres de semblants.
- La Llei 37/2003, de 17 de novembre, del soroll.

En aquest cas, aquesta normativa bàsica s'ha de completar amb la normativa existent en l'àmbit autonòmic i el desplegament concret que el municipi hagi realitzat en les ordenances locals respectives.

L'article 20 del Decret 94/2010, que regula l'ús de béns públics, estableix que les persones organitzadores d'actes puntuals d'exercici del culte en espais públics estan obligades a sol·licitar l'autorització corresponent a l'òr-

82 Els requisits que cal complir per organitzar aquests actes puntuals estan regulats a l'article 20 del Decret 94/2010, de 20 de juliol.

83 Art. 6: «Les administracions públiques han de garantir a les esglésies, les confessions i les comunitats religioses un tracte igualitari i no discriminatori en les cessions i autoritzacions d'ús d'equipaments i espais públics, d'ús privatiu del domini públic, d'ocupació temporal de la via pública o d'ús de béns patrimonials per a dur a terme activitats esporàdiques de caràcter religiós.»

84 <<http://ajuntament.barcelona.cat/oficina-afers-religiosos/ca/materials-de-consulta-i-referencia>>

gan competent, en els termes fixats en la normativa de patrimoni dels ens locals i, si escau, en les ordenances municipals, amb una antelació màxima de vint dies.⁸⁵ En canvi, l'Ajuntament de Barcelona recomana fer-ho amb dos mesos d'antelació. El procés consta de tres elements: la sol·licitud de l'autorització, l'òrgan competent per resoldre i la normativa que cal tenir en compte. En el cas dels equipaments municipals, l'òrgan competent és l'ajuntament, que disposa de cinc dies per dictar i notificar la resolució. La manca de resolució i notificació comporta l'aplicació del silenci administratiu negatiu. La resolució municipal que desestimi la sol·licitud s'ha de motivar. Si és per motius d'ordre públic, i d'acord amb un principi de proporcionalitat, en aquest cas caldria valorar la proposta, per part de l'administració, d'una data i/o un lloc o una durada o un itinerari alternatiu, segons el cas.⁸⁶ Ara bé, l'interès públic no permet adoptar qualsevol decisió: el presumpte interès de l'activitat o les simples molèsties potencialment ocasionades als altres ciutadans –com ara l'argument de la mera restricció de la llibertat de circulació d'altres ciutadans– no són justificació suficient per denegar l'atorgament de la llicència.

Per a l'ús de la via pública per a més de 20 persones, el règim d'autorització prèvia davant de l'autoritat governativa corresponent és, a Catalunya, la Direcció General d'Administració de Seguretat del Departament d'Interior de la Generalitat de Catalunya.

El procediment i el tractament relatiu a les activitats realitzades per les comunitats religioses han de ser els mateixos que els aplicats a la resta d'entitats de la societat civil que sol·licitin ocupar la via pública en el marc de les seves activitats, i els responsables públics han d'actuar de la forma que correspongui a través del servei de policia local, que ha d'actuar amb protocols similars a altres casos per garantir les mesures de seguretat.⁸⁷

L'ajuntament pot exigir taxes i tributs propis, d'acord amb l'article 20.1 del Reial decret legislatiu 2/2004 del Text refós de la Llei reguladora de les hisendes locals, en assenyalar que el fet imposable és la utilització privativa o l'aprofitament especial del domini públic local, així com la prestació de serveis públics o la realització d'activitats administratives de competència local que es refereixin, afectin o beneficiïn de manera particular els subjectes passius. En qualsevol cas, els criteris municipals relatius a l'establiment de taxes han de ser comuns als aplicables a qualsevol entitat que sol·liciti l'ocupació d'un espai al carrer, independentment de la naturalesa de l'entitat sol·licitant.⁸⁸ Atès que moltes d'aquestes activitats no comporten utilitat econòmica per a l'entitat sol·licitant, es recomana preveure la possibilitat d'eximir-la del pagament de taxes. En cap cas es pot establir la taxa sobre l'activitat administrativa (autorització o llicència) que afecta una reunió o celebració religiosa o de culte a la via pública.

La naturalesa religiosa de l'entitat no pot ser obstacle per a la concessió d'una autorització d'ús de la via pública per una activitat concreta. Pot ser que el motiu de la sol·licitud de l'activitat consisteixi a realitzar projectes educatius, culturals, socials, esportius, etc. que es duen a terme a la via pública. En aquest cas, cal tenir en compte que no interessa la naturalesa de l'entitat, sinó qui es fa responsable de l'activitat que es durà a terme.⁸⁹

85 Art. 20 del Reglament:

«Regulació de l'ús de béns públics

Les persones organitzadores d'actes puntuals d'exercici del culte que es vulguin desenvolupar en equipaments o espais públics, que vulguin fer ús privatiu del domini públic o de béns patrimonials o que comportin l'ocupació temporal de la via pública resten obligades a sol·licitar la corresponent autorització a l'òrgan competent, en els termes fixats en la normativa de patrimoni dels ens locals i, si escau, en les ordenances municipals, amb una antelació màxima de vint dies. A aquest efecte, es posa en coneixement de l'òrgan competent, com a mínim, les dades següents:

- a) Identificació de les persones organitzadores.
- b) Adreça de l'edifici o local on es desenvoluparà l'activitat.
- c) Data i durada de la celebració.
- d) Naturalesa de l'acte.
- e) Previsió de persones assistents.

L'òrgan competent té cinc dies per dictar i notificar la resolució. La manca de resolució i notificació comporta l'aplicació del silenci administratiu negatiu.»

86 CASTRO, A. *Guia per al respecte a la diversitat de creences a la via pública*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, p. 26, 2015.

87 CASTRO, A. *Guia per al respecte...*, p. 36.

88 CASTRO, A. *Guia per al respecte...*, p. 38-39.

89 CASTRO, A. *Guia per al respecte...*, p. 36.

4.4.2. Sol·licituds de taules informatives i altres activitats

L'exercici del dret d'establir taules informatives eventuais a la via pública, contemplat a l'art. 6 de la Llei 16/2009, no està subjecte a la inscripció al Registre d'Entitats Religioses del Ministeri de Justícia i es pot dur a terme en l'àmbit territorial que entra dins de la competència autonòmica i/o local. L'activitat pot estar sotmesa a l'obtenció d'autorització o de llicència. A aquest efecte, cal tenir present la normativa esmentada més amunt i que hi és d'aplicació en ser una ocupació de domini públic.

En municipis com Vic, on aquesta activitat la fan sobretot els Testimonis de Jehovà, el permís el poden demanar a qualsevol administració (també a l'ajuntament). La concessió no es pot negar, però sí que es pot negociar l'espai més apte i exigir, en aquest cas, que no s'abordi la gent.⁹⁰

En el cas de l'Ajuntament de Barcelona, les recomanacions sobre això són:

- Si és de periodicitat anual, convé fer una previsió a principis d'any i pactar amb l'OAR i el districte corresponent data, lloc i condicions.
- És imprescindible que l'entitat disposi d'una assegurança de responsabilitat civil.
- S'hauran de garantir les mateixes mesures de seguretat que les establertes en els protocols per a actes de característiques similars.⁹¹

L'OAR de Barcelona recomana lliurar el formulari complet al mateix equipament, fer-ne arribar una còpia a l'oficina perquè en faci el seguiment i coordinar-se directament amb la persona de referència de l'equipament per resoldre els aspectes concrets de l'activitat (obertura de la sala i preparació de l'espai, pagament...).

La prohibició d'instal·lar-hi taules o una tenda de campanya no pot justificar-se en meres dificultats o simples molèsties per a la circulació de les persones que hi transitin. Tampoc es pot assumir l'argument segons el qual són els titulars del dret de reunió qui han de «justificar prou» la necessitat d'instal·lar la tenda de campanya, ja que és a l'autoritat governativa «a qui correspon motivar i aportar les raons que, des de criteris constitucionals de proporcionalitat, expliquin per què havia de quedar exclosa o limitada la llibertat que assisteix els titulars del dret de l'article 21.1 CE per elegir els instruments que considerin adequats per emetre el seu missatge» (STC 195/2003, FJ 9).

És important també que la regulació de les ordenances municipals d'ús del domini públic tingui en compte l'especificitat de l'exercici del dret de culte, a l'efecte de mantenir una simplificació i una coherència en les autoritzacions que hi conflueixin per unificar-ne el resultat,⁹² així com una previsió d'un procediment abreujat per als supòsits adequats, tant per a l'ús d'equipaments com per col·locar taules informatives a la via pública, atès que es tracta d'una utilització de l'espai públic d'abast menor per raó de la seva reiteració i d'escassa transcendència.

4.4.3. Limitacions i garanties del dret

Els límits al dret de llibertat religiosa i de culte són el manteniment de l'ordre públic protegit per la llei i el principi d'igualtat. La Llei orgànica 9/1983, reguladora del dret de reunió, estableix, a l'article 10, com a causes objectives de limitació del dret l'estat dels llocs on es vol fer la manifestació, la concurrència amb altres actes, les condicions de seguretat dels llocs d'acord amb la normativa vigent i les condicions tècniques de seguretat i estabilitat de les instal·lacions que s'utilitzin al llarg de la concentració.

L'article 94 de la Llei 33/2003 estableix també que les autoritzacions per ocupació de domini públic poden ser revocades unilateralment per l'ajuntament per raons d'interès públic quan són incompatibles amb les condicions

90 Entrevista a Berta Rierola (Vic).

91 OAR. *Què cal saber per fer una activitat religiosa al carrer?*, p. 3.

92 CASTRO, A. *Guia per al respecte...*, p. 25.

generals aprovades amb posterioritat, produeixen danys en el domini públic, impedeixen la seva utilització per a activitats de més interès públic o en menystenen l'ús general.

També cal actuar amb claredat a l'hora d'informar les comunitats religioses sobre les exigències derivades de la zonificació acústica, els objectius de qualitat i les emissions acústiques, segons marca la Llei 16/2002, de 28 de juny, així com les ordenances municipals. Les activitats religioses poden ser tant emissors acústics (càntics religiosos...) com activitats dignes de protecció davant la contaminació acústica produïda per altres activitats (STS 195/2003, de 27 d'octubre). En el primer aspecte, la suspensió provisional dels objectius de qualitat acústica aplicables a la totalitat o a una part d'una àrea acústica pot ser sol·licitada, pels titulars d'emissors acústics, per raons degudament justificades que hauran d'acreditar-se en el corresponent estudi acústic (art. 9, Llei 37/2003, de 17 de novembre).⁹³

Finalment, cal tenir presents les limitacions que hi aporta la normativa patrimonial: les fonamentades en els principis d'objectivitat, publicitat i concurrència quan hi ha una pluralitat de sol·licitants.

L'Ajuntament de Barcelona també especifica, en la seva guia pròpia, que «no s'autoritzaran les activitats que puguin vulnerar els drets humans, la igualtat de gènere o l'acceptació dels valors democràtics».

Ara bé, no és procedent que les administracions públiques imposin altres limitacions al dret fonamental que les establertes per llei. Així, per exemple, no es pot restringir l'ús de determinada indumentària (vel parcial, integral, etc.) a la via pública. Al marge del que ja diu la jurisprudència en aquest sentit, cal recordar que el dictamen del Comitè de Drets Humans de 5 de novembre de 2004, a l'apartat 6.4, diu:

«El Comitè considera que la llibertat de manifestar la pròpia religió comprèn el dret de portar en públic indumentària que estigui en consonància amb la fe o religió de la persona. A més, considera que impedir a una persona que porti peces de roba religioses en públic o en privat pot constituir una violació del paràgraf 2 de l'article 18 del Pacte Internacional de Drets Civils i Polítics.»⁹⁴

Aquí, doncs, s'ha de dir que la magistratura també ha acabat donant la raó al dret fonamental de la llibertat religiosa enfront de regulacions i autoritzacions restrictives de les administracions, com, per exemple, la doctrina del Tribunal Constitucional (STC 46/2001, de 15 de febrer, coneguda com la sentència de la «Secta Moon»), que recorda que la noció d'ordre públic no pot ser utilitzada com a «clàusula preventiva davant d'eventuals riscos», sinó «només quan s'ha acreditat en seu judicial l'existència d'un perill cert per a «la seguretat, la salut i la moral públiques», i tal com han de ser entesos en una societat democràtica, és pertinent invocar l'ordre públic com a límit a l'exercici del dret a la llibertat religiosa i de culte».⁹⁵

Pel que fa a la instal·lació de taules informatives al carrer, és rellevant la STC 195/2003, de 27 d'octubre, que analitza el supòsit d'una manifestació-concentració —«política» en aquest cas— i algunes imposicions governatives, entre les quals hi ha la prohibició d'instal·lar taules i una tenda de campanya sahraui o haima.

A Barcelona, el 2017, només un 33,94% de les demandes d'equipament municipal per a la celebració d'una activitat de caire religiós, es van acabar realitzant —el motiu era, sobretot, la incapacitat per assumir el preu de lloguer de l'equipament disponible. En canvi, l'índex d'èxit de les entitats que programen actes al carrer és més alt. De les 18 entitats religioses assessorades que tenien previstes activitats puntuals de caire religiós a la via pública, un 94,44% es van concretar en la realització de l'activitat. Els motius de no realització van ser la incompatibilitat amb altres activitats en el mateix espai en la data prevista i la decisió del districte per criteris relacionats amb la manca de vinculació de l'entitat sol·licitant al territori on es volia fer l'activitat, saturació de l'espai públic, entre d'altres.

93 CASTRO, A. *Guia per al respecte...*, p. 43-53.

94 Tot i que més endavant diu: «El Comitè recorda que la llibertat de manifestar la pròpia religió o les pròpies creences no és absoluta i pot estar subjecta a limitacions prescrites per la llei i que siguin necessàries per protegir la seguretat, l'ordre, la salut o la moral pública o els drets i llibertats fonamentals dels altres.»

95 <<http://hj.tribunalconstitucional.es/it/Resolucion/Show/4342>>

4.4.4. Salubritat i ordre públic

A banda dels rituals funeraris, en l'aspecte de l'ordre públic i de salubritat, les administracions han d'acabar posant més atenció almenys a dos tipus d'activitat que cada cop tenen més incidència social a casa nostra: el sacrifici ritual d'animals per part de la comunitat musulmana i el volum de carn que es consumeix que es tracta al marge dels mecanismes oficials. A aquest efecte, la Generalitat ha elaborat una guia titulada *La festa islàmica del sacrifici. Descripció i normativa sanitària*, que és útil no només per a la comunitat musulmana, sinó també per als no-musulmans interessats a conèixer el significat religiós i ritual de la festa.⁹⁶

Són d'aplicació en aquest camp el Reglament europeu 854/2004, de 29 d'abril, pel qual s'estableixen les normes específiques per a l'organització dels controls oficials dels productes animals destinats al consum humà, i l'RD 54/1995, de 20 de gener, sobre protecció d'animals en el moment del sacrifici. Segons la legislació, els escorxadors on se sacrifica carn destinada a consum humà han d'estar situats, dissenyats, construïts i mantinguts de forma que es redueixi el risc de contaminació de la carn.

El Reial decret 2210/1979, de 7 de setembre, va transferir a la Generalitat de Catalunya les funcions i les competències relatives a l'acció pública sanitària, àdhuc aquelles que el Decret 2263/1974, de 20 de juliol, atribuïa als òrgans de l'Administració de l'Estat. Així, a l'empara de les competències de desplegament en matèria de sanitat interior estipulades a l'article 17.1 EAC, s'ha bastit una normativa que afecta —directament o indirectament— algunes de les previsions de la LOLR i dels acords de cooperació.⁹⁷ Els ajuntaments són també autoritats sanitàries, d'acord amb la Llei 18/2009, de 22 d'octubre, de salut pública.⁹⁸

La guia també informa dels riscos que es poden produir del consum humà procedent d'un escorxador no autoritzat, dels protocols d'actuació en cas d'intoxicació per aquesta causa i de la ubicació dels escorxadors autoritzats en la geografia catalana.

«Únicament per a un consum domèstic privat, l'autoritat competent pot, excepcionalment, autoritzar el sacrifici de remugants fora d'un escorxador i establir-ne els requisits necessaris. El sacrifici domèstic privat exclou qualsevol acte de comercialització. És sacrifici domèstic per a ús privat aquell que fa el mateix ramader al bestiar que engreixa i únicament per al seu autoconsum.»⁹⁹

Així com la festa del Xai, o del Sacrifici, pot acabar derivant en un problema de salut pública si no es realitza amb les condicions higièniques necessàries, quan el període festiu del Ramadà i de la Festa cau en període estival també pot acabar originant problemes d'ordre públic. És per això que en municipis com Salt el consistori fa signar als representants de les associacions islàmiques un compromís per fomentar el respecte al mobiliari i al descans dels veïns durant les hores posteriors als respectius trencaments del dejuni.

Ara bé, les exigències alimentàries de les minories religioses han de ser presents també als menjadors socials pel fet que la població immigrant és subjecte passiu de noves realitats religioses i susceptible també de ser vulnerable a les situacions de crisi econòmica, no només pel que fa a aliments, sinó també als horaris, un aspecte d'especial importància, si es pensa en el ramadà

4.5. Sensibilització, promoció i participació ciutadana

Cada cop són més els ajuntaments que copsen la necessitat d'afrontar la diversitat religiosa com un repte per a la interculturalitat i que promouen activitats i canals per a la participació i visibilització de les respectives comunitats com a vehicle per al seu reconeixement i cohesió ciutadana.

96 DIVERSOS AUTORS. *La festa islàmica del sacrifici: descripció i normativa sanitària*, Barcelona, Agència de Salut Pública (Generalitat de Catalunya)(3a ed.), 2013. També, sobre això, vegeu CASTRO, A. "La tutela de la diversidad...", p. 53-86.

97 SEGLERS, A. "Les competències autonòmiques i locals...", p. 189-190.

98 DIVERSOS AUTORS. *La festa islàmica...*, p. 11-12.

99 DIVERSOS AUTORS. *La festa islàmica*, p. 11.

Aquí, el marc que ofereix el compliment dels articles 9.2 CE (promoure les condicions de «participació» de la ciutadania a la vida pública) i 16.3 CE (de cooperació amb les confessions) dona peu a un ventall molt ampli de possibilitats en funció de la tradició històrica pròpia, l'experiència, la realitat vigent i el treball municipal.

El recull d'experiències i «bones pràctiques» seria, possiblement, més ampli. Aquí n'hem fet un tast.

4.5.1. La participació

La bona administració i governança són una oportunitat per normalitzar la situació de les minories religioses i reconèixer-les com a entitats municipals, en tant que es justifiquen també per l'acció social, educativa i assistencial que presten.¹⁰⁰ Acceptar la diversitat religiosa també significa admetre les entitats religioses com a actors en la governança municipal, com una entitat associativa més.

A la bona marxa de la convivència i cohesió social, no hi ajuda gaire la dificultat que tenen les entitats religioses d'una relació institucionalitzada amb els municipis a causa de diferents factors, com el desconeixement o l'ostracisme. La participació té també a veure amb el diàleg intercultural, amb la premissa que intervenir en la presa de decisions no ha de voler dir necessàriament decidir, que competeix a l'autoritat pública.

El foment de la participació d'entitats religioses en la governança d'una ciutat pot suposar resultats tangibles per a l'administració:

- Un millor coneixement de la realitat.
- La canalització de demandes de grups religiosos.
- L'anticipació de conflictes.

Un bon instrument per al procés de normalització de les entitats religioses és la seva incorporació al Registre Municipal d'Associacions i Entitats Ciutadanes.¹⁰¹ De la inscripció, en depèn l'accés a subvencions i ajudes públiques, a òrgans de participació municipal, cessió de locals municipals, etc., i li atorga personalitat jurídica.¹⁰²

Per concórrer i respectar la laïcitat, no cal canviar la naturalesa jurídica de l'entitat en els registres municipals ni tampoc per participar de la vida social i comunitària dels municipis. Ara bé, en el cas de les subvencions, s'ha de tenir clar que no es financen activitats religioses, sinó activitats socials, educatives i culturals realitzades per una entitat religiosa, com ara una associació civil o una ONG.

Així, totes les entitats associatives, independentment del perfil, han de tenir les mateixes possibilitats d'accedir als recursos i concursos públics.

Les entitats haurien de ser contemplades en els plans estratègics de participació dels municipis (òrgans de caràcter consultiu) o plataformes de participació ciutadana que pugui funcionar com a eina de gestió de la diversitat religiosa.

Alguns ajuntaments importants, com Barcelona, fins i tot atorguen subvencions a les entitats religioses per a les seves finalitats particulars per lluitar contra la discriminació. El 2017, el pressupost d'aquesta convocatòria es va incrementar en un 8%, amb un import total de 70.000,00 euros. El pressupost per a la convocatòria de subvencions per a l'arranjament i adequació de locals de la ciutat de Barcelona destinats a centres de culte d'entitats religioses es va incrementar en un 50%, amb un import total de 150.000,00 euros, xifres que suposen un total de 21 actuacions en 21 entitats, la major part evangèliques.

100 LETURIA, A. "Gestión del pluralismo religioso en la ciudad. ¿Qué aporta la participación?", A Adoración Castro (dir.), *op. cit.*, p. 114.

101 Tal com diu la Llei orgànica d'associacions (art. 31), per poder beneficiar-se de les mesures de foment que les administracions públiques tenen l'obligació de promoure en l'àmbit de l'associacionisme, les entitats associatives han d'estar inscrites als registres públics d'entitats pertinents, entre ells els registres municipals d'entitats dels diferents ajuntaments.

102 ALARCÓN, Ignacio et al. *Manual para la gestión municipal de la diversidad religiosa*, OPRE, p. 112, 2011.

4.5.2. Taules de diàleg interreligiós

Aquestes taules són una iniciativa molt particular que sorgeixen amb impulsors, finalitat i resultats molt diferents segons els llocs, però que «pueden ser un recurso útil para canalizar la interlocución e impulsar la participación de las entidades religiosas en la vida municipal». ¹⁰³ Arreu del territori català tenim experiències diverses. Aquí en presentem alguns exemples notoris.

A Lleida, el 2005, l'Ajuntament va posar en funcionament l'Assemblea Municipal de les Religions (AMR), formada per representants de l'ajuntament i de diferents confessions religioses amb presències a la ciutat i amb la finalitat d'assessorar l'ajuntament en temes de diversitat religiosa, afavorir el diàleg interreligiós, fer tasques de mediació entre comunitats i administració, preparar i difondre estudis i fomentar «l'aplicació de polítiques i actuacions municipals integrals encaminades a la defensa del diàleg interreligiós, de la cultura de pau i dels drets humans». ¹⁰⁴

A Vic, el 2006, es crea el Grup de Diàleg Interreligiós, impulsat pel Casal Claret i per persones de diverses tradicions religioses. El 2014, es va redactar la *Declaració de Vic: per una ciutat a la mesura de tots*, en la qual es reclamava «una ciutat dialogant, respectuosa, no exclouent, participativa i cohesionadora». ¹⁰⁵ A partir d'aquí, i impulsat per un grup de professionals de diverses àrees, es crea la Taula de Diàleg Interreligiós amb l'objectiu de propiciar una xarxa cívica de representants religiosos per fomentar una bona convivència i promoure el respecte mutu i la col·laboració, l'elaboració, la difusió i la publicació d'activitats i materials.

A Olot, al llarg de 2008, hi va haver les primeres trobades entre representants del Consorci d'Acció Social de la Garrotxa (organisme públic format per l'Ajuntament d'Olot i el Consell Comarcal de la Garrotxa) i representants de les principals tradicions religioses presents a la ciutat. Fruit d'aquestes trobades, l'any 2009 es va constituir el Grup de Diàleg Interreligiós d'Olot (GDIO) com a iniciativa de cooperació interreligiosa per a l'acció comunitària i no tant com a espai de trobada teològica i filosòfica. ¹⁰⁶ La presència d'un referent de l'administració local a les reunions fa possible que el canal de comunicació es mantingui obert tant amb el GDIO com amb les comunitats religioses que l'integren permanentment, un contacte que permet una col·laboració fluida amb l'administració pública, la visibilització del GDIO i de la diversitat religiosa en actes de ciutat (Marató de Sang, Gran Recapte d'Aliments, Fira d'Entitats...) i la coorganització d'actes oberts a tota la ciutadania per donar a conèixer la diversitat religiosa.

A Sabadell, la Regidoria de Drets Civils i Ciutadania impulsa des de 2010 la Taula de Diversitat de Creences i Conviccions, dins el conjunt *Taules de participació*, amb la finalitat de participar en l'actualització del *Mapa de creences i conviccions de Sabadell* i col·laborar en l'organització de la Jornada de Portes Obertes als Centres de Culte. La taula, formada per 18 entitats vinculades al món de les creences, moltes d'elles religioses, és un espai de debat, reflexió i consens de tots els àmbits de gestió de la diversitat religiosa a la ciutat. Es reuneix uns tres o quatre cops a l'any. Des d'abans, existeix el Grup-Associació de Diàleg Interreligiós de Sabadell, nascut a finals dels noranta a partir del Moviment Ecumènic. És, per tant, un exemple de sinergia amb l'ajuntament a partir d'una associació prèvia.

A Terrassa, el Servei de Ciutadania col·labora amb el Consell Interreligiós de Terrassa des de 2010, quan es va signar el pacte, i té com a objectius facilitar la cohesió de la societat i fomentar el coneixement i el treball conjunt entre les diverses confessions religioses existents al nostre municipi. Actualment, el Consell Interreligiós està

103 ALARCÓN, Ignacio et al. *Manual para la gestión*, p. 118.

104 Es tractaria d'assessorar l'Ajuntament de Lleida en les diferents actuacions que aquest dugui a terme i que estiguin vinculades amb temes de diversitat religiosa; fer propostes d'actuació en temes de competència municipal que afavoreixin el diàleg interreligiós com a eina de pau i convivència; executar tasques de mediació entre les diferents comunitats religioses representades i l'ens local, així com amb altres administracions, si ho requereixen i ho sol·liciten, amb la finalitat d'afavorir la convivència a la ciutat; preparar i difondre els estudis que se li demanin sobre la diversitat religiosa a la ciutat pel que fa als problemes que aquests temes plantegin i les seves possibles solucions i alternatives, i, finalment, fomentar l'aplicació de polítiques i actuacions municipals integrals encaminades a la defensa del diàleg interreligiós, de la cultura de pau i dels drets humans: <<http://www.paeria.cat/tradicions/ca/73b-assemblea-municipal-religions.asp>>.

105 <<http://www.vic.cat/viure-a-vic/educacio/noticies/formacio-basica-en-dialeleg-interreligios>> .

106 BANCELLS, Q.; PUIG, J. "A fons. La gestió de la diversitat religiosa en l'àmbit municipal: el model olotí", *Dialogal* (novembre 2017), p. 32.

format per representants de cinc confessions: catòlica, musulmana, bahà'í, evangèlica i de l'Església de Jesucrist dels Sants dels Darrers Dies.

Tanmateix, l'experiència indica que aquesta mena d'organismes, quan realment funcionen, és quan sorgeixen de baix, d'iniciatives i dinàmiques locals, a les quals els ajuntaments s'hi adhireixen o simplement hi col·laboren, ja que pretendre traslladar competències municipals a organismes formats per voluntaris acostuma a ser bastant il·lusori. De vegades, la construcció des de dalt pot acabar sent l'excusa per amagar la manca de polítiques públiques directes.

4.5.3. Sensibilització i visibilització

Les accions de sensibilització a l'entorn de la llibertat religiosa i per normalitzar la presència de les minories religioses també són moltes i variades. També són cada cop més els ajuntaments que organitzen, amb o sense les seves taules de diàleg, jornades de portes obertes als centres de cultes de la ciutat, un o més dies a l'any (Figueres, Vic, etc.). A Olot, des de fa anys, el Grup de Diàleg Interreligiós d'Olot (GDIO) organitza l'activitat *Visita als espais de culte*, conjuntament amb l'Institut Municipal d'Educació (IME) d'Olot, amb l'objectiu d'apropar la realitat de la diversitat religiosa de la ciutat, veure-la i tractar-la amb normalitat.

També són habituals les xerrades informatives per a tota la ciutadania. A Terrassa, per exemple, organitzen el cicle *Ramadà, molt més que un temps de dejú* durant aquest període de l'any islàmic i com una actuació dins l'eix estratègic del foment de la convivència en la diversitat que organitza el Servei de Ciutadania.

La nit de les religions és una iniciativa de l'Associació UNESCO per al Diàleg Interreligiós que es desenvolupa amb el suport de l'Àrea de Drets de Ciutadania i Diversitat de l'Ajuntament de Barcelona. En la darrera edició (la segona), el 16 de setembre hi van participar 33 comunitats religioses de 12 tradicions religioses diferents, amb l'assistència de 1.900 persones a les diverses activitats programades.¹⁰⁷ *La nit de les religions* té com a principal objectiu promoure un espai de trobada entre la ciutadania i les comunitats religioses de la ciutat i, alhora, esdevenir una ocasió per al diàleg i el coneixement de la diversitat religiosa present al nostre país. Comença a les deu de la nit i consta de visites guiades, espectacles musicals i teatrals, xerrades, tallers, conferències i degustacions. A banda, durant el 2017, l'OAR va organitzar un total de sis visites a centres de culte de diferents comunitats religioses a petició de quatre entitats o grups, amb un total de 80 persones participants, així com visites de centres de culte per a alumnes de Secundària, amb material de suport —*microsite* "Coneix les religions" (web OAR)—, però amb poca assistència.¹⁰⁸

A banda, l'OAR va participar en sis activitats de difusió adreçades al públic en general, en les quals van prendre part un total de 170 persones.

En llocs on la implicació és elevada, com a Mataró, fins i tot s'estimula determinades comunitats religioses a participar en actes institucionals, com ara l'ofrena floral de la Diada Nacional, amb un manifest escrit en català.¹⁰⁹

Ara bé, tan important o més que convidar algú a un acte institucional de l'ajuntament és deixar-se convidar a les celebracions religioses en aquestes comunitats. En aquest sentit, també hi ha consistoris, com Mataró, que promouen la difusió de celebracions com els iftar, o trencaments del dejuni, en mesquites o oratoris islàmics, i la seva obertura al públic en general per promoure l'acte.

Òbviament, totes aquestes activitats no deixen d'interessar un públic encara reduït i la seva incidència, per tant, és molt limitada entre la ciutadania.

107 <<http://audir.org/lanitdelesreligions>>

108 AJUNTAMENT DE BARCELONA. "Informe sobre el primer any d'aplicació de la Mesura de govern sobre la garantia del tracte igualitari a les entitats religioses quant a la realització d'activitats puntuals en l'àmbit públic", s.d. [inèdit].

109 Entrevista a Josep Palacios i Manuel (Mataró).

4.5.4. Pla de formació

No és estrany també que els ajuntaments programin activitats de formació, tant per a la ciutadania com per al seu personal, de cara a adoptar una mirada més transversal del fet religiós a casa nostra. El més representatiu és el de Barcelona, coordinat per l'OAR. Així, l'oficina va participar durant l'any 2017 en onze iniciatives i activitats de formació al voltant de la diversitat religiosa i el dret a la llibertat religiosa, que suposen 44 hores de formació, i a les quals van assistir 269 persones, principalment personal municipal, i tres accions formatives adreçades a personal municipal, personal extern i gestors d'equipaments (guàrdia urbana, cementiris, agència ABITS, tècnics de districtes...). El 2018, la formació regular de l'ajuntament pretén incloure-hi el curs *Minories religioses*, dissenyat per l'OAR, la qual també va organitzar formació associativa adreçada a les entitats religioses, que van suposar un total de 24 hores de formació i la participació de 310 persones de més d'una desena de confessions religioses diferents, a més d'un cicle de diàlegs, cada any, *Dones i religions* (2017) i *L'any Panikkar* (2018), amb la col·laboració d'altres organismes municipals, com ara el Consorci de Biblioteques de Barcelona.¹¹⁰

En aquest sentit, a escala nacional, una altra experiència interessant són els *Itineraris de drets civils* que any rere any organitza l'Institut de Cultura i el Consorci d'Acció Social de la Garrotxa, i que aquest últim es va dedicar a *Creences i religions: llibertat, diversitat i conflicte*.¹¹¹ Al voltant d'una exposició al Museu dels Sants, es van desplegar les diferents activitats: xerrades d'experts, taules rodones, una unitat didàctica per als instituts coorganitzada amb l'Institut Municipal d'Educació, obres de teatre programades pel Teatre Municipal, una guia de lectura i activitats infantils impulsades per la Biblioteca Marià Vayreda, una jornada ludicocultural organitzada pel GDIO als centres de culte, un iftar popular organitzat per Garrotxa Diversa, formació per als treballadors públics (amb el suport de la DAR), etc. També va ser significativa la participació de la residència de creadors Faber, que va dedicar una de les seves estades a les religions.

Com reconeixen els seus organitzadors, la iniciativa municipal de l'itinerari ha estat una novetat en l'àmbit català, ja que ha despertat l'interès d'altres municipis i, a més, ha servit per fer arribar la temàtica religiosa a espais (i, per tant, a públics) on fins ara no era habitual trobar-la.

110 AJUNTAMENT DE BARCELONA. "Informe sobre el primer any...".

111 BANCELLS, Q.; PUIG, J. "A fons. La gestió...", p. 34-35. L'enllaç a l'itinerari cultural de diversitat de creences de l'any passat: <<https://www.otocultura.cat/projecte/creences-i-religions-llibertat-diversitat-i-conflicte/>>

5. Conclusions

Tal com hem esmentat a l'inici d'aquest treball, l'actual context de diversitat religiosa a Catalunya està íntimament relacionat, tot i que no únicament, amb l'augment dels fluxos migratoris que s'han produït les darreres dècades.

En l'àmbit social, a Catalunya s'han produït, com a la resta del món occidental, dues tendències paral·leles i aparentment contradictòries: d'una banda, un increment de la diversitat religiosa i, de l'altra, s'ha accelerat el procés de secularització de la societat, especialment punyent a partir del darrer terç del segle XX. Catalunya, amb una arribada massiva d'immigrants des de principis dels anys 2000 (16,2% de població estrangera el 2020), i després d'uns quants anys de bany de realitat, és un exemple de sensibilitat política amb la diversitat.¹¹²

Com ja se sap, la confessió religiosa individual, que es deu moltes vegades a raons comunitàries, esdevé un marcadore ètnic de primer ordre.¹¹³ Ara bé, en la gestió del fenomen religiós convé separar el fet migratori del fet religiós bàsicament per tres motius: perquè l'exercici de la llibertat religiosa suscita necessitats que són independents de la condició de nacional o estranger del seu titular i la resposta de l'administració no pot fer-ne distinció, i més tenint en compte que cada cop són més els catalans que tenen una religió diferent de la catòlica; perquè així se separa l'«especialitat» religiosa de la condició d'estranger, la qual cosa contribueix a erradicar fenòmens de xenofòbia i a facilitar la cohesió social de la comunitat, finalment, perquè el temps acaba canviant la condició d'immigrant, que comença a tenir fills del país o que accedeix en alguns casos a la nacionalitat.

La llibertat religiosa és un dret fonamental dels nacionals i dels estrangers, i no es pot associar tenir una religió diferent de la majoritària amb el fet de ser estranger, i comprendre-ho és capital per abordar un model de gestió estable de les peculiaritats del fet religiós i el seu paper en el desenvolupament de les competències pròpies de les administracions autonòmiques i locals.¹¹⁴ Amb tot, comprovem que mentre que en matèria d'immigració s'han dut a terme actuacions, plans i polítiques tant autonòmiques com locals de forma organitzada i amb perspectiva integral de la problemàtica, encara no es pot dir el mateix de les minories religioses.

En el marc d'una societat «autòctona» en procés de secularització creixent, determinades «minories» religioses són cada cop menys minoritàries, i el fenomen religiós ha entrat a formar part de l'agenda política de la majoria de governs europeus,¹¹⁵ també a Catalunya. Els reptes que la integració de persones amb cultura i religió —i, per tant, amb un sistema de valors— diferents de la societat d'acollida significa abocar-hi esforç, imaginació i constància. Les polítiques públiques de gestió de la diversitat religiosa no n'estan al marge. En aquest sentit, l'àmbit municipal és l'espai on s'exerceixen bona part dels drets fonamentals de les persones, entre aquests, el de llibertat religiosa.

El marc legal de la gestió de la diversitat es caracteritza pel respecte a la llibertat religiosa i pel principi d'igualtat i no discriminació. El dret a la llibertat religiosa, de pensament i de consciència ha estat reconegut i desenvolupat per diversos textos i acords internacionals que són d'aplicació a Catalunya, entre els quals cal destacar la Declaració Universal dels Drets Humans (1948), el Conveni Europeu dels Drets Humans (1950), el Pacte Internacional de Drets Civils i Polítics de les Nacions Unides (1976) o la Carta dels Drets Fonamentals de la Unió Europea (2001), que coincideixen a l'hora de reconèixer la llibertat religiosa com un dels drets inherents a l'ésser humà.

El sistema espanyol es caracteritza per la seva piramidalitat. La mateixa Constitució Espanyola (1978) protegeix al màxim nivell la llibertat ideològica, religiosa i de culte dels individus i de les comunitats a l'article 16, i ha desplegat de manera més específica el contingut d'aquest dret amb la Llei orgànica 7/1980, de 5 de juliol, de llibertat religiosa, on es perfila el contingut d'aquest dret fonamental. Paral·lelament, l'Estat ha signat els Acords amb la Santa Seu de 1979 i l'Acord de Cooperació amb la Federació de Comunitats Israelites d'Espanya i amb la Comissió Islàmica d'Espanya, de 1992, que reconeixen determinats drets a les comunitats jueves i islàmiques.

112 TORRES, A. "Tratamiento jurídico...", p. 119.

113 Un exemple clar d'això el mostra la comunitat gitana, que és vehiculada religiosament per l'Església, de tendència pentecostal, de Filadèlfia.

114 ALARCÓN, I. et al. *Manual para la gestión...*, p. 52-53.

115 GRIERA, M. *La gestió local de la diversitat religiosa. Una mirada a Europa*, Barcelona, Diputació de Barcelona, p. 27, 2011.

Juntament amb la piramidalitat, el sistema és bilateral, ja que es basa en els pactes esmentats amb les confessions d'arrelament notori, que no gaudeixen de l'estatus de l'Església catòlica. I, així mateix, el sistema també és molt centralista: la CE reserva a l'Estat en exclusivitat les competències en matèria de drets fonamentals i en relació amb la «regulació de les condicions bàsiques que garanteixin la igualtat de tots els espanyols en l'exercici dels drets i en el compliment dels deures constitucionals» (art. 149.1.1a CE). Els acords de 1979 i 1992 es van elaborar sense tenir en compte les competències autonòmiques i la LOLR no va preveure el procés futur de descentralització per gestionar les demandes derivades del pluralisme religiós. Ara bé, queda clar que el seu exercici abraça matèries les competències sobre les quals pertocquen no tan sols a l'Estat, sinó també a les administracions autonòmiques i a les entitats locals.

A Catalunya, l'Estatut d'Autonomia de 2006 reflecteix el mandat que realitza la CE en l'article 9.2 i estableix clarament, a l'article 40, la necessitat que els poders públics promoguin la igualtat de totes les persones independentment de les seves característiques, com ara les creences religioses, alhora que a l'article 42 els insta a vetllar per la convivència social, cultural i religiosa i pel respecte a la diversitat de creences i les conviccions ètiques i filosòfiques. Una primera conseqüència d'aquesta competència ha estat el desenvolupament de la primera Llei de cultes de l'Estat, a Catalunya.

En els darrers anys, la gestió de la diversitat religiosa ha davallat de l'administració autonòmica per assolir la dels ajuntaments. Si bé la gestió d'aquesta diversitat al nostre país correspon, competencialment, a les administracions de caire més general, són les polítiques municipals les que acaben tenint més repercussió sobre l'exercici d'aquest dret fonamental, al marge de vegades del que estableix el marc legal pel principi de «vinculació negativa». Hi estan implicats diferents nivells de govern: estatal, autonòmic i local, i cada un ha d'actuar en coordinació amb l'altre en la mesura que són corresponsables en la consecució del mateix objectiu: crear les condicions que facin possible per a tothom l'exercici del dret de la llibertat religiosa com a part dels drets de ciutadania.¹¹⁶ En matèria de drets fonamentals, els governs municipals tenen competència en l'execució de tot allò que sigui necessari per assegurar l'exercici dels drets de la ciutadania. Qualsevol limitació a l'exercici d'aquests drets fonamentals, com s'ha dit, és una competència atribuïda de forma exclusiva al legislador.

Ens trobem, per tant, amb un marc jurídic que reconeix a bastament el dret a la llibertat religiosa dels ciutadans i de les comunitats i que, a més, preveu determinades particularitats a les confessions religioses d'«arrelament notori», però que tot plegat conforma un «mosaic massa incoherent» de normatives. En aquest sentit, encara falta una planificació de caràcter general, des d'una perspectiva intercultural, que busqui, per exemple, una ubicació digna als llocs de culte, un mapa de cementiris interconfessionals, etc.

Així, la política que finalment acaben duent a terme els municipis depèn de diversos factors: «El fet de tenir unes comunitats o d'altres, disposar d'uns interlocutors millors o pitjors, comptar amb uns professionals més o menys sensibilitzats, trobar-se amb un moviment veïnal i associatiu més o menys obert, i regir-se per uns responsables polítics més o menys valents o més o menys convençuts. Amb el pas del temps, la sedimentació d'experiències, decisions, contradiccions, iniciatives, projectes, fracassos i èxits acaba configurant el "model de gestió" de cada territori, un model que respon, finalment, a la realitat de cada lloc.» Amb aquesta reflexió, fruit de l'experiència de dos autors garrotxins, experts en la gestió de la diversitat, podem resumir les variables determinants en la configuració d'un patró propi de governança del fet religiós als municipis:

- Si el responsable d'«afers religiosos» és un càrrec electe o tècnic, si treballa en una àrea compartida o individual, etc.
- Nombre i estructures de coordinació de les entitats religioses entre elles, i actitud davant l'administració.
- Entitats veïnals independents o polititzades, sensibles o no al populisme.
- Planificació urbanística que facilita o dificulta l'obertura de centres de culte.
- Discurs sobre immigració, si se situa o no en l'eix de la batalla política i si hi ha segregació urbanística de les diferents comunitats ètniques.

116 CASTRO, A. "La tutela...", p. 63.

En definitiva, de les diferents realitats de partida i maneres d'afrontar la diversitat religiosa en resultaran diferents models de gestió o de governança del fet religiós. Ara bé, sí que s'ha de dir que qualsevol ajuntament, sigui d'un municipi més o menys gran, però amb una realitat diversa, hauria de tenir clars alguns principis:

- L'actuació dels governs municipals ha d'estar orientada en benefici de la ciutadania. La llibertat de culte és una manifestació del dret a la llibertat religiosa reconegut expressament a l'article 16.1 CE. Gran part de les manifestacions de la llibertat religiosa, garantides a la LOLR, es produeixen a la ciutat i, per tant, tenen una gran responsabilitat en la seva execució.
- Els ajuntaments han de tenir molt present el mandat de l'article 9.2 de la CE de crear les condicions i eliminar obstacles per facilitar l'exercici de la llibertat religiosa, així com el principi de cooperació entre poders públics i confessions que es fa referència en l'article 16.3 de la Carta Magna.
- La necessitat de disposar de centres de culte per part de les entitats religioses no és un dret prestacional per a les administracions. Ara bé, complir el principi constitucional de cooperació amb les confessions s'aconsegueix no posant a les ordenances municipals, o en la gestió del dia a dia, més entrebancs o discriminacions a les activitats que organitzen les entitats religioses.
- En la presa de decisió de la resolució municipal per a l'autorització d'una entitat religiosa a fer ús d'un equipament o via pública s'ha de garantir un tracte igualitari i no discriminatori, i fer sempre una interpretació favorable a la persona sol·licitant quan es tracta de l'exercici d'un dret fonamental.
- La formació i la destinació de personal dedicat en exclusiva a la mediació amb les confessions religioses i dotar-los de criteris clars i uniformes (personal municipal i gestors d'equipaments) per gestionar les peticions que les entitats religioses puguin fer.
- Tots els agents municipals, des dels tècnics fins a la policia, haurien de tenir coneixements de la realitat religiosa existent dins el municipi.
- Coordinació i col·laboració interadministrativa i intraadministrativa, amb un enfocament transversal de la gestió de la diversitat religiosa que ha de fer reflexionar sobre l'organització administrativa més adequada per respondre-hi: existència d'un organisme específic o bé equips de treball flexibles, segons el cas.

El desplegament d'una bona administració local exigeix coneixement arquitectònic, sociològic, etc., inclòs el jurídic, i, dins d'aquest, no només les regles, sinó també els principis generals de la bona administració, explícits o implícits, que orienten en positiu la gestió pública.

Les administracions públiques han d'ajudar també a fer possible una localització dels espais religiosos que procuri: a) Contribuir a la cohesió social i territorial; b) Relacionar-se directament amb el teixit residencial i els habitatges; d) Facilitar la mobilitat de les persones usuàries; e) Evitar propostes segregadores; i f) Garantir el principi d'igualtat en l'ús del sòl.

Però malgrat tots els grans avenços dels darrers anys, encara hi ha camp per recórrer en la gestió municipal per implementar les «bones pràctiques» en el camp de la governança religiosa. En aquest sentit, i independentment de la forma organitzativa que adopti l'òrgan, és important tenir tècnics formats i amb experiència, i canals d'interlocució amb les confessions i les entitats religioses, que de vegades no tenen un criteri comú en moltes coses. És important tenir en compte l'heterogeneïtat rellevant interna, tant en termes de corrents doctrinals com de procedències geogràfiques de les confessions religioses presents a Catalunya, una heterogeneïtat que queda, a més, especialment palesa en confessions com el judaisme o l'islamisme, que no tenen una autoritat religiosa central reconeguda per tots els membres que pugui representar les comunitats i dirimir les disputes doctrinals. Aquest fet obliga l'administració, i també les mateixes comunitats, a establir un diàleg multilateral i una certa disposició a la negociació.

Aquesta mateixa heterogeneïtat fa que la formació del personal d'aquest òrgan inclogui nocions bàsiques de fenomenologia de les religions per contrarestar versions integristes dels llibres sagrats i afavorir la convivència i la cohesió social. Així, hem vist com interpretacions rigoristes de l'Alcorà o de la llei islàmica impediéssin als infants menjar durant el ramadà, sospitar del menjar ofert als menjadors escolars o retraure'ls d'activitats —sobretot si

són del sexe femení— organitzades per ajuntaments i associacions de veïns amb infants procedents d'altres religions i cultures. També és important aquest coneixement per poder orientar bé suposades pràctiques que són invocades com a religioses i en el fons són culturals o fruit d'un malentès. No es tracta tan sols de gestionar casos puntuals, com la pràctica del dejuni estricte del ramadà pels menors, sinó d'altres que també es produeixen en moments puntuals, però amb una intensitat més gran, com ara els pics de demanda de carn sacrificada halal durant la festa islàmica del sacrifici, o l'exigència d'enterrar el cos directament a terra i en una direcció concreta (cap a Jerusalem, els jueus, i cap a la Meca, els musulmans).

L'islam, pel volum de població que implica, és la confessió religiosa que més intensitat de dedicació i esforços implica per als tècnics municipals de diversitat per diversos motius a bastament ja esmentats. Els riscos de la interculturalitat semblen evidents. En alguns casos, com la gestió dels cementiris, sembla que estan retornant els temps en els quals els difunts morts fora de la fe catòlica eren enterrats de manera segregada, i si pot ser amb un mur entremig, de la resta. En aquest sentit, les polítiques públiques, en previsió d'un increment de la demanda de parcel·les sobretot islàmiques, hauran de cercar l'equilibri entre les legítimes demandes i la consecució d'un bé superior: el de la cohesió social.

En aquest sentit, és important la feina feta des de la Direcció General d'Afers Religiosos de la Generalitat de coordinació i d'assessorament de municipis, de formació i elaboració de guies que sintetitzen, pel que fa al coneixement de la realitat religiosa i de la normativa aplicable, la informació aplicable en cada problemàtica. En efecte, la Generalitat, a través del DAR, s'ha esforçat per aconseguir que l'administració local conegui millor el marc legal de la llibertat religiosa a Espanya i, en especial, de la Llei 16/2009, de 22 de juliol, de centres de culte, i el Decret 94/201, de 20 de juliol, que la desenvolupa. Tanmateix, els ajuntaments, en funció de la problemàtica local, però també de les dinàmiques internes dels consistoris, no han respost de la mateixa manera al desafiament plantejat per la diversitat religiosa al seu territori.

En resum, el model hispà format durant la Transició està inspirat en quatre principis: la llibertat i igualtat religioses, la no-confessionalitat i la cooperació amb les esglésies, especialment la Catòlica. Quan semblava, doncs, que els valors imperants del laïcisme democràtic havien aconseguit impregnar àmplies capes de la població civil, la immigració ha tornat a posar davant els poders públics nous reptes generats per les creences religioses dels ciutadans.

L'administració local, com a primera, i més directa, reclamada a l'hora de fer efectiu el dret constitucional de la llibertat religiosa, gaudeix d'una posició privilegiada per afavorir la integració i evitar la creació de guetos o el recurs a actituds defensives de la pròpia identitat. Amb això, l'element religiós, com a marcadors ètnic de primer ordre, és un poderós aliat.

6. Bibliografia

- ALARCÓN, Ignacio *et al.* *Manual para la gestión municipal de la diversidad religiosa*, Observatorio del Pluralismo Religioso en España, 2011.
- AJUNTAMENT DE BARCELONA. "Informe sobre el primer any d'aplicació de la Mesura de govern sobre la garantia del tracte igualitari a les entitats religioses quant a la realització d'activitats puntuals a l'àmbit públic", s.d. [inèdit][2017?].
- AJUNTAMENT DE SALT. "Modificació puntual del Pla General d'Ordenació Urbana núm. 1/2012. Adaptació del PGOU a la Llei 16/2009, de centres de culte. Aprovació provisional", gener de 2013 [inèdit].
- BALLESTEROS, Neus; CANIMAS, Joan; GÓMEZ, Joan; GORDÓ, Gené; IBÁÑEZ, Eduard. *Guia per al respecte a la diversitat de creences als centres educatius de Catalunya*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 2015.
- BANCELLES I FARRÀS, Queralt; PUIG I MARTÍN, Jordi. "A fons. La gestió de la diversitat religiosa en l'àmbit municipal: el model olot", *Dialogal* (novembre 2017), p. 31-35.
- CASTRO JOVER, Adoración (dir.). *Diversidad religiosa y gobierno local: marco jurídico y modelos de intervención en España e Italia*, Cizur Menor, Aranzadi, 2013.
 - *Guia per al respecte a la diversitat de creences a la via pública*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 2015.
 - "La tutela de la diversidad religiosa en el ámbito local entre reglas jurídicas y buenas prácticas. El contexto español", a Adoración Castro (dir.). *Diversidad religiosa...*, p. 53-86.
- DIRECCIÓ GENERAL D'AFERS RELIGIOSOS; AGÈNCIA DE SALUT PÚBLICA DE CATALUNYA; DEPARTAMENT D'AGRICULTURA, RAMADERIA, PESCA, ALIMENTACIÓ I MEDI NATURAL. *La festa islàmica del sacrifici: descripció i normativa sanitària*, Barcelona, Agència de Salut Pública (Generalitat de Catalunya)(3a ed.), 2013.
- FEU, Jordi. "Diversitat religiosa, integració i cohesió social a Figueres. Estudi de la situació dels diferents col·lectius religiosos, dels seus problemes i necessitats. Eixos per a la configuració de polítiques públiques respectuoses amb la diversitat. Fase 2: característiques i necessitats per les diferents confessions presents a la ciutat", Universitat de Girona, 2016 [inèdit].
- GENERALITAT DE CATALUNYA. *Guia per al respecte a la diversitat de creences en l'àmbit funerari*, Barcelona, Entitat Autònoma del Diari Oficial i de Publicacions, 2008.
- GRIERA, Mar (investigadora principal); GARCÍA-ROMERAL, Gloria; MARTÍNEZ-ARIÑO, Julia. *La gestió local de la diversitat religiosa a Catalunya*, Diputació de Barcelona i Fundació Pi i Sunyer, 2010-11.
 - *La gestió local de la diversitat religiosa. Una mirada a Europa*, Barcelona, Diputació de Barcelona, 2011.
- IGLESIAS SALA, Agustí (coord.). *Guia per al respecte a la diversitat de creences als cementiris de Catalunya*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 2018.
- ISOR. *El mapa de les minories religioses a Catalunya. Informe d'actualització sobre les confessions minoritàries a Catalunya*, Generalitat de Catalunya, 2014. [en línia] <<http://www.mapareligios.cat/les-minories-religioses.html>>
- LETURIA, Ana. "Gestión del pluralismo religioso en la ciudad. ¿Qué aporta la participación?" a Adoración Castro Jover (dir.), *op. cit.*, p. 87-118.
- MARTÍNEZ, Rosa; FONS, Clara; GRIERA, Mar. *Cementiris i diversitat religiosa a Barcelona. Un estat de la qüestió*, resum executiu, UAB - Ajuntament de Barcelona, 2016.

- SECRETARIA PER A LA IMMIGRACIÓ. *Món local, immigració i ciutadania. Recomanacions per a la gestió del fet migratori des dels ens locals*, Departament d'Acció Social i Ciutadania, 2010.
- SEGLERS, Àlex. "Competencias municipales y acuerdos de cooperación con las minorías religiosas en España", *Autonomies*, núm. 30, p. 7-26, 2004.
— "Las competencias autonòmiques i locals en relació amb la gestió pública dels afers religiosos", *Revista Catalana de Dret Públic*, núm. 33, p. 181-208, 2006.
- TARROC, Alba; LHEURE, Elisabeth; TORRADEFLOT, Francesc. *Duellum: no tan sols. Guia sobre celebracions funeràries de creences i conviccions*, Barcelona: Associació UNESCO per al Diàleg Interreligiós (AUDIR), Grup Mémora i Generalitat de Catalunya (3a ed.), 2015.
- TORRES GUTIÉRREZ, Alejandro. "Tratamiento jurídico de la diversidad religiosa en Cataluña", a Adoración Castro Jover (dir.), p. 119-151.
- ZAPATA-BARRERO, R.; GARCÉS MASCAREÑAS, B. (coord.). *La gestió municipal de la immigració a Catalunya*, Barcelona, Associació Catalana de Municipis, 2011.

Així mateix, en el procés d'elaboració d'aquest estudi es van dur a terme entrevistes amb les persones següents: Queralt Bancells Farràs, tècnica comunitària del Consorci d'Acció Social de la Garrotxa; Andreu Bover Pagespètit, cap de l'Àrea d'Integració i Convivència de l'Ajuntament de Salt; Anna Casamitjana, coordinadora dels Serveis d'Atenció a la Comunitat del Consorci d'Acció Social de la Garrotxa; Joan B. Gómez Segalà i Agustí Iglesias Sala, tècnics de la Direcció General d'Afers Religiosos; Maria Illescas Ros, tècnica de Drets Civils de l'Ajuntament de Sabadell; Josep Palacios Manuel, tècnic assessor de Ciutadania i Convivència de l'Ajuntament de Mataró; Maria Rentero Romero, coordinadora del Servei d'Acció Cívica, Drets Civils i Cooperació Internacional de l'Ajuntament de Figueres; Berta Rierola Carrera, tècnica de Ciutadania de l'Ajuntament de Vic; Anna Salvador Roxlo, coordinadora de l'Oficina d'Afers Religiosos de Barcelona, i Cristina Santaèulària Gómez, tècnica de Ciutadania de l'Ajuntament de Terrassa.

El recent fenomen migratori unit a la secularització experimentada durant els segles XIX i XX a Catalunya i Europa ha fet augmentar la diversitat de creences religioses professades pels catalans.

En aquest treball s'explora l'impacte que suposa aquesta realitat en els municipis i la capacitat de donar-hi resposta a partir de tres eixos. En el primer, s'examina el marc legal existent des del qual s'aborden les problemàtiques generades per aquest nou fenomen i la garantia del dret fonamental a la llibertat religiosa. Els altres dos blocs tracten, des del treball de camp fet en diversos municipis de la geografia catalana, els diferents àmbits des d'on les polítiques locals poden fer incidència en aquest dret: quina fórmula d'interlocució estableixen els ajuntaments amb les diferents comunitats religioses; com es pot contribuir al mapa religiós de centres de culte, com respectar els rituals funeraris dins el marc normatiu vigent, què es pot fer i què no a la via pública i equipaments locals i què s'està fent en matèria de sensibilització ciutadana en relació amb la diversitat religiosa.

Jordi Bohigas i Maynegre (Girona, 1978) és doctor en història per la Universitat de Girona (2011), amb una tesi sobre les relacions entre la ciència i l'Església a la Catalunya contemporània. És autor de diversos llibres sobre la guerra del Francès a les comarques gironines. Posteriorment, ha escrit obres sobre la Guerra Civil i la Segona República també en l'àmbit local gironí: Entre dictadures. Llagostera, 1923-1943 (2017) i Guerra i revolució a Castell-Platja d'Aro (1936-1937) (2016) i la biografia del qui fou ambaixador republicà a Bèlgica: Salvador Albert. Literat i polític republicà al servei del país dels taps (2016). També ha fet investigat sobre la Catalunya exterior donant com a resultat Catalunya a Bèlgica. Història del Casal Català de Brussel·les (1930-2020). Actualment es dedica a la investigació local i és professor en un institut d'ensenyament secundari. Va ser alumne del Màster en Govern Local, organitzat per la Càtedra Enric Prat de la Riba d'Estudis Jurídics Locals de la Universitat Autònoma de Barcelona i la Fundació Aula d'Alts Estudis d'Electes.